

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Obraz Španělska v českých cestopisech 2. poloviny 19. století

Barbora MOCOVÁ

Bakalářská práce

2008

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra historických věd
Akademický rok: 2007/2008

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Barbora MOCO VÁ**

Studijní program: **B7105 Historické vědy**

Studijní obor: **Historicko-literární studia**

Název tématu: **Obraz Španělska v českých cestopisech 2. poloviny 19. století**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Srovnání jednotlivých cestopisů z jazykového hlediska, existují-li zajímavé rozdíly. Rozdílnost skutečností jichž si jednotliví cestovatelé všimají a obrazu, který o Španělsku podávají. Podobnost s cestopisy jiných, ne-českých cestovatelů. Mýtus o Andalusii, možnost cestovatele zachytit skutečnost na základě studie Manuela Rodrigueze Bernala.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Cestopisy:

Durdík, Josef - Zápas s býky : (Corrida de Toros) : dojmy a obrazy ze Španělska, Praha 1896

Guth-Jarkovský, Jiří - Causerie z cest, Řada I., II. Španělsko, Praha 1891, 1894

Chmelíček, Josef - Cesta do Francouz a do Španhel, Díl I.(Brno 1865), II. (Praha 1872)

Kořenský, Josef - Evropa: kulturní obrázky pro mládež, Praha 1893

Pinkas, Ota - Cesta po Španělích, Praha 1880

Vlasák, Erazim - Cesta do Madridu, Praha 1899

Sekundární literatura:

Bernal Rodriguez, Manuel - La Andalucía de los libros de viajes del siglo XIX, Sevilla 1985

Binková, Simona (orig. Ubieto Arteta, Antonio) - Dějiny Španělska, Praha 1995

Valladares Reguero, Aurelio - La provincia de Jaén en los libros de viajes, Jaén 2002

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Vlastimil Novák
Katedra historických věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2007

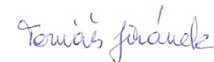
Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2008

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2007

resume: Obraz Španělska v českých cestopisech 2. poloviny 19. století

Bakalářská práce Obraz Španělska v českých cestopisech 2. poloviny 19. století je rozdělena na dvě části. V první se zkoumá cestopis jako zdroj informací. Cestopis je vysvětlován jako pramen informací subjektivních, jejichž výběr a forma předložení čtenáři záleží plně na osobě autora. Období 2. poloviny 19. století byl časem rozkvětu novodobé cestopisné literatury, k čemuž přispěl nárůst počtu gramotného obyvatelstva a také větší počet vydávaných českých novin a časopisů, v nichž vznikl prostor pro otiskování cestovatelských črt. Cestopisy již nebyly určeny k zakládání do šlechtických knihoven, pro jejich ozdobu. Přestože cestování bylo stále značně nákladné, nebylo již určeno jen nejbohatším šlechticům a panovníkům, začalo se i s cestováním pro zábavu do vzdálenějších končin. Pisatelé cestopisů museli myslet na čtenáře svých děl, uvažovali o tom, co jejich čtenáře zaujme a tato skutečnost byla jedním z důvodů zkreslení reality zobrazované cestopisy. Mezi další okolnosti omezující skutečné zachycení reality v cestopisech patří délka pobytu cestovatele v navštívené krajině, země původu z níž cestovatel přijíždí, jeho jazyková vybavenost i předchozí cestovatelské zkušenosti. Jednou z hlavních příčin zkreslování reality jsou i předsudky s nimiž do země cestovatel přijíždí, velmi záleží na tom, zda má snahu si ověřit věrohodnost informací získaných před cestou.

V textu je zpracováno šest cestopisných děl českých osobností, které podnikly cestu do Španělska v druhé polovině 19. století. Konkrétně jsou to tato: Zápasy s býky od Pavla Durdíka, Causerie z cest od Jiří Stanislava Gutha-Jarkovského, Cesta do Francouz a Špaňhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček, kapitoly věnované Španělsku v díle Evropa od Josefa Kořenského, Cesta do Španěl od Oty Pinkase, Cesta do Madridu od Erazima Vlasáka. Pro důležitost role autora na obsah cestopisu poskytuje práce seznámení se základními životopisnými údaji pisatelů cestopisu.

Druhá část práce poskytuje obraz Španělska, tak jak jej popsali naši cestovatelé. V textu tohoto oddílu práce jsou kromě informací o Španělsku 2. poloviny 19. století předkládány také důkazy o neobjektivnosti těchto informací. Zatímco na nepohodlí způsobené úrovní přepravy ve Španělsku se naši cestovatelé téměř shodují, tak například v názorech na koridu stojí úvahy Pavla Durdíka v opozici proti názorům všech ostatních sledovaných cestovatelů. Velmi odlišné názory panují potom také v oblasti myšlenek o maurské historii Španělska. Skoro všichni naši cestovatelé považují období maurského panování ve Španělsku za dobu rozkvětu a staví se v podstatě proti násilnému procesu rekatolizace Španělska, který uvrhl zemi do bídy. Výjimkou jsou názory katolického

kněze Josefa Chmelíčka, který považuje katolickou církev za záruku rozvoje vzdělání a morálky u lidu. Do rozsáhlých úvah o historii se nepouští Erazim Vlasák. Jeho dílo se od ostatních odlišuje tím, že vzniklo na základě jeho krátké služební cesty na mezinárodní lékařskou konferenci, která se konala na sklonku 19. století v Madridu. Jako lékař si Vlasák všímá zejména úrovně zdravotnictví ve Španělsku, uvědomuje si, že nemá dostatek času na hlubší poznání španělského lidu. Tyto a mnohé další zprávy nalezené ve sledovaných cestopisných dílech, které jsou překládány v druhé části práce, mají tedy za cíl potvrdit domněnku vyslovenou v první části a sice, že informace čerpané z cestopisných děl jsou neobjektivní. Tato skutečnost však přináší i značná pozitiva, z cestopisu se dozvídáme nejen o zemi navštívené, ale také o zemi původu cestovatele a o osobě jeho autora.

klíčová slova: cestopis, cestovatelska literatura, Španělsko, 19. století

summary: The picture of Spain in the Czech travel literature of the 2nd half of the 19th century.

The B.A. thesis *The picture of Spain in the Czech travel literature of the 2nd half of the 19th century* is divided into two parts. The first part examines a travel book as a source of information. A travel book is being viewed as a source of subjective information where the choice and form of presentation to a reader depends solely on the author's personality. The second half of the 19th century was a period of the heyday of modern travel literature thanks to the increase of the rate of literate population as well as the number of the Czech newspapers and magazines offering a larger space for publishing the travel sketches. Books of travels were no more designated for putting into aristocrats' libraries as a decoration. Although travelling was still very expensive it was no more reserved only for the richest aristocrats and monarchs and people started to travel for fun to more faraway lands. Authors of travel books were forced to think of their readers, to take into consideration what could be of their readers' interest, and this fact was one of the reasons why the reality depicted in travel books was often distorted. Among other circumstances restricting the true capture of reality in travel books belong the length of time spent by the traveller in a visited country, the country of origin the traveller comes from, his language skills and his previous travelling experiences. Other important reasons for the distortion of reality are prejudices which the traveller brings with him to the visited country; in this case it is very important if the traveller is willing to confirm the credibility of information gained before the journey.

The thesis deals with six travel books written by Czech prominent persons who visited Spain in the second half of the 19th century. Namely: *Bullfights* by Pavel Durdík, *Causerie from travels* by Jiří Stanislav Guth-Jarkovský, *A journey to France and Spain made and described* by Josef Chmelíček, chapters dedicated to Spain in the book *Evropa (Europe)* by Josef Kořenský, *A journey to Spain* by Ota Pinkas, *A journey to Madrid* by Erazim Vlasák. To underline the role of the author in the choice of the contents of the travel book this theses brings also the basic biographical data of the writers.

The second part shows a picture of Spain as depicted by our travellers. Besides information about Spain in the second half of the 19th century the text of this section also brings evidence of a biased presentation of this information. While all our travellers agree on the discomfort of transport in Spain, for example the views of Pavel Durdík on *corrida* are in sharp contrast to views of the rest of surveyed travellers. Their views differs significantly also on their ideas concerning the Moorish history of Spain. Nearly all our

travellers see the era of Moorish rule in Spain as a time of prosperity and speak against the violent process of Spain's recatholisation which impoverished the country. The only exception presents the views of the catholic priest Josef Chmelíček who sees the catholic church as a guarantee of the development of education and moral of the people. Erazim Vlasák does not venture into extended reflections on history. His work differs from the rest because it is based on a short official trip to an international medical conference held at the end of the 19th century in Madrid. As a doctor Vlasák takes notice especially of the level of healthcare in Spain and he is well aware that he lacks the time for a deeper understanding of the Spanish people. Thus the aim of these and many other reports found in the researched travel books presented in the second part of the thesis is to confirm the hypothesis put forward in the first part, namely that information gathered from travel books are biased. But this fact also brings many positives and from a travel book we can learn not only about a visited country but also about the country of the origin of the traveller and about the personality of the author.

Key words: travel book, travel literature, Spain, 19th century

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a použila jsem k tomu pouze prameny a literaturu, které jsou vyjmenovány v seznamu pramenů a literatury.

V..... Dne..... Podpis.....

Obsah

Obraz Španělska v českých cestopisech 2. poloviny 19. století.....	1
1 Cestopis jako zdroj informací.....	3
1.1 Představení zkoumaných cestopisů.....	3
1.2 Encyklopedické rozdělení cestopisů.....	4
1.3 Druhy cestopisů 19. století o Andaluzii.....	6
1.4 Češi na cestách do Španělska a jejich záznamy z nich.....	7
2 Možnost a chuť cestovatele poznat realitu.....	11
2.1 Mýtická Andaluzie.....	17
2.1.1 Mýtická Andaluzie v českých cestopisech.....	19
3 Stručné seznámení s cestovateli.....	21
3.1 Pavel Durdík - Lidská humanita a pokrytectví útlocitných.....	21
3.1.1 Durdíkovy cestopisy.....	23
3.1.2 Zápas s býky	24
3.2 Ironický Jiří Stanislav Guth-Jarkovský	26
3.2.1 Causérie z cest.....	27
3.3 Josef Chmelíček - Církev jako záruka morálky.....	28
3.3.1 Cesta do Francouz a Špaňhel.....	29
3.4 Josef Kořenský - Mluvčí cestovatelů.....	32
3.4.1 Jak se cestuje po Španělsku.....	34
3.5 Ota (Otto) Pinkas - Zapomenutý cestopisec.....	34

3.6 Erazim Vlasák - Služební cesta národu.....	35
3.6.1 Cesta do Madridu.....	36
II. Obraz Španělska v českých cestopisech 2. poloviny 19. století.....	38
4 Politické dění a dějiny	38
5 Doprava - základní starost cestovatele	40
5.1 Diligence.....	40
5.2 Železnice.....	43
5.3 Jiné formy dopravy.....	47
6 Španělské obyvatelstvo a jeho zvyky.....	48
6.1 Španělští cikáni očima cestovatelů.....	48
6.2 Korida.....	52
6.2.1 Církev a Korida.....	54
Obraz Španělska v českých cestopisech 2. poloviny 19. století.....	56
I.seznam použité literatury.....	58
A.cestopisy:	58
B.sekundární literatura:.....	58
C.Ottův slovník naučný:.....	59
D.internetové zdroje:.....	59

. Obraz Španělska v českých cestopisech 2. poloviny 19. století

Práci Obraz Španělska v českých cestopisech 2. poloviny 19. století jsem rozdělila na dva oddíly. V prvním se zamýšlím nad cestopisem, jako zdrojem informací. Mým výchozím předpokladem bakalářské práce je skutečnost, že cestopis je zdrojem informací neobjektivních. Pisatel cestopisu musí zvolit jaké jevy bude zachycovat, neboť nemůže ze zcela pochopitelných důvodů zaznamenat vše, a sám potom volí, jak budou prostřednictvím jím použitých výrazových prostředků vybrané jevy a skutečnosti popsány. Pro závislost obsahu cestopisu na osobnosti autora poskytnu vždy u každého zkoumaného cestopisu stručný životopis jeho pisatele a pokusím se předložit základní charakteristický rys cestopisu, který doložím ukázkami.

Cestopisy z cest českých cestovatelů do Španělska, které se uskutečnily v druhé polovině devatenáctého století, jsem zvolila proto, že autoři cestopisů v tomto období již při jejich psaní počítali s budoucí čtenářskou percepcí. Ta tam byla doba, kdy sepsaný cestopis v nákladné vazbě se založil do bohaté knihovny, aby tam byl vystaven. Větší počet českého obyvatelstva se stával gramotným a tak se potenciální čtenářská obec rozšiřovala. S rozkvětem novin a časopisů v tomto období vznikl prostor pro publikování cestopisných črt, které byly často základem budoucího cestopisu. Pokroky v oblasti dopravy, zlepšení stavu cest a zejména vybudování železniční sítě cestování urychlilo. Cestování sice stále bylo poměrně nákladnou záležitostí, ale skončila definitivně éra, kdy bylo cestování vyhrazeno v podstatě jen šlechtě. Novodobí cestovatelé s všímali života širších lidových vrstev v dané zemi a zvláštností každodenního života běžného obyvatelstva - okolností o nichž předpokládali, že jejich čtenáře zaujmou.

V textu nakládám jako s primárním zdrojem informací s šesti cestopisnými díly, konkrétně jsou to: Zápasy s býky od Pavla Durdíka, Causerie z cest od Jiří Stanislava Gutha-Jarkovského, Cesta do Francouz a Španhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček, kapitoly věnované Španělsku v díle Evropa od Josefa Kořenského, Cesta do Španěl od Oty Pinkase, Cesta do Madridu od Erazima Vlasáka.

Španělsko jsem si vybrala, neboť stálo tak trochu na okraji českého cestovatelského zájmu a čeští cestovatelé 2. poloviny 19. století jsou prvními, kdo se snaží přiblížit tuto zemi širším vrstvám obyvatelstva. K volbě Španělska mne vedl i můj roční pobyt v této zemi, v jehož průběhu jsem navštívila mnoho míst, o nichž se zmiňují autoři sledovaných cestopisů, bylo pro mne velmi zajímavé sledovat jejich názory na viděné a srovnávat je se svými pocity z cesty uskutečněné v prvním desetiletí jedenadvacátého století. Protože však nechci vyvozovat závěry pouze na základě svých subjektivních cestovatelských dojmů pracuji se španělskými odbornými publikacemi zabývajícími se cestopisy a cestovatelskými deníky zahraničních i španělských cestovatelů. Problémem je, že čeští cestovatelé jsou v těchto publikacích opomíjeni. I v tak objemné antologii cestovatelských textů jako je La provincia de Jaén en los libros de viajes nacházíme pouze zmínku o cestopise Oty Pinkase. Na druhou stranu mi tento fakt umožnil učinit pokus, zda je možné použít teorii o cestopisech zobrazujících Španělsko 19. století španělského historika Manuela Rodrigueze Bernala na cestopisná díla českých cestovatelů stejného období.

Druhá část práce se snaží podat zprávu o tom, jaký obraz o některých oblastech života ve Španělsku předali výše zmínění cestovatelé svým čtenářům. Cílem tohoto oddílu práce je nejen informovat o Španělsku 2. poloviny 19. století, ale zejména potvrdit předpoklad nesmírné subjektivnosti informací získávaných z cestopisů.

1 Cestopis jako zdroj informací

Cestopis je zdrojem informací značně neobjektivních, a to je způsobeno nejen tím, že vypravěč v ich-formě nám popisuje viděné ze svého úhlu pohledu. Autor zařazuje do textu velké množství informací, ale jen velmi zřídka nás upozorní odkud je vlastně získal, přitom je u mnohých výčtů dat jasné, že nemohou pocházet pouze z jeho pozorování během cesty. Vypravěč stvořený autorem touží upoutat čtenářovu pozornost a tak předkládá zprávu o viděných jevech, které samotného autora zaujaly, tedy nejčastěji o čemsi netradičním v zemi původu cestovatele. Autor dopředu jaksi předpokládá, že co zaujalo jeho, zaujme i budoucí čtenáře. S tím souvisí i fakt, že nejvíce se dozvídáme z oblasti zaměstnání nebo zájmů, jimž se pisatel cestopisu věnuje ve svém běžném životě v domovině. K objektivnosti uváděných informací, snad ještě obecně známá skutečnost, že dobrý vypravěč si vždy trochu přimýšlí, vlastně nemusí ani lhát, úplně postačí, pokud jen jednu část události vyzdvihne, druhou potlačí, pozmění lehce výrazové prostředky a nebo prostě opomine zmínit detaily, brzdící pouze tak jako tak děj vyprávění. Z výše uvedených důvodů se z cestopisu nedozvídáme jen o zemích navštívených, ale i o cestopisci samém a v neposlední řadě o poměrech panujících v jeho domovině.

1.1 Představení zkoumaných cestopisů

V následujícím textu bude čerpáno z cestopisných děl, která jsou v mnohém odlišná a datum cest, na jejichž základu vznikly, pokrývají celou druhou polovinu 19. století. Seznam vyplývající z chronologického řazení podle data podniknuté cesty vypadá takto:

Cesta do Francouz a Španhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček - Na cestu se Josef Chmelíček vydal v roce 1861.

Cesta do Španěl - Jejím autorem je Ota Pinkas a cestu začal v roce 1878.

Causerie z cest - Cestopis vzniklý na základě cest do Španělska Jiřího Stanislava Gutha-Jarkovského. Přesná datace cest Gutha do Španělska není možná. V tomto cestopisném díle narážíme na problém, který se vyskytuje u cestopisů běžně, a sice že známe datum vydání cestopisu, ale autor nám v něm neodhaluje letopočet, kdy cestu podnikl. Víme, že *Causerie z cest* obsahuje cestopisné črty Jiřího Gutha, které byly v českých novinách otištěny dříve, než byl vydán samotný cestopis. *Causerie z cest* byla také vydána v několika řadách. První z dřívější cesty Gutha do Španělska byla otištěna v roce 1891. Druhá řada z výpravy do Cádizu, Sevilly, Cordoby, Madridu, Escorialu a dokonce i na Gibraltar byla vydána v roce 1894.

Evropa: kulturní obrázky pro mládež - Dílo Josefa Kořenského jehož část je věnována Španělsku. U Kořenského narážíme na stejný problém jako u Guthovi *Causerie z cest*. Zde však v textu cestopisu můžeme nalézt záchytný bod, který nám dataci cesty Kořenského alespoň zpřesní. Kořenského cestopis byl vydán v roce 1893. Kořenský se v něm přiznává, že informace o Španělsku získává i z cestopisu „nedávno zesnulého“ Oty Pinkase.¹ Je tedy pravděpodobné, že cesta Kořenského do Španělska byla podniknuta někdy v době po smrti Pinkasově v roce 1890 a před vydáním Kořenského *Evropy* v roce 1893.

Zápasy s býky (Corrida de toros): Dojmy a obrazy ze Španělska - Cestopis Pavla Durdíka, který začal cestovat po Španělsku v roce 1894.

Cesta do Madridu - Cestopisné dílo, které vzniklo po absolvování služební cesty lékaře Erazima Vlasáka v roce 1898.

1.2 Encyklopedické rozdělení cestopisů

„Výpověď o pobytu v konkrétním časoprostoru se hojně opírá o toponyma a časové údaje. Kompoziční uspořádání textu upřednostňuje buď osu prostorovou (místopisné názvy kapitol či oddílů - např. v Polákově *Cestě do Itálie*) nebo časoprostorovou (deníková forma - např. Máchův *Deník na cestě do Itálie*). Existují

¹KOŘENSKÝ, Josef. *Evropa: kulturní obrázky pro mládež*. Praha 1893. str. 172

ovšem různé kombinace obou hledisek, např. forma dopisová či fejetonistická.² Všechny zkoumané cestopisy v této práci jsou vystavěny na ose prostorové. Až na pár výjimek nesou kapitoly název čistě podle měst. Výjimkou zpravidla může být kapitola Cikáni v Granadě v cestopise Oty Pinkase. I zde však je z názvu patrné, kde se cestovatel zrovna nachází. Navíc předchozí kapitola cestopisu se jmenuje Granada. Kapitola cikáni v Granadě by mohla stát zcela samostatně, patrný je z textu reportážní charakter. Celkově v sobě nese mnoho znaků žánru cestopisné črty. V druhé polovině 19. století nebylo nikterak neobvyklé, že části cestopisů vycházely nejprve v novinách, kde předznamenaly popularitu soudobých reportáží. Příkladem cestopisu nejprve otiskovaného po částech, respektive po črtách, je Guthova třísvazková *Causerie z cest*.

Encyklopedie literárních žánrů rozděluje cestopisy dále podle stylu vyprávění na: „[...] narativní, v kterém převládá epičnost, zážitkovost, figurativnost a cestopis deskriptivní, v němž převládá dokumentárnost, střízlivá věčnost, naučnost, často až enumerativnost.“³ Další rozdělení činí autoři encyklopedie dle toho v jaké časové rovině se vyjadřuje vypravěč: „Jazykové vyjádření může akcentovat buď bezprostřední účast (prézens), anebo časový odstup vypravěče (préteritum). Proměnlivé pozice tvůrčího subjektu signalizují jejich vzájemné přechody.“⁴ Nejvíce deskriptivním cestopisným dílem je Chmelíčková *Cesta do Francouz a Špaňhel*, ale ani o něm nemůžeme mluvit jako o deskriptivním cestopise. Chmelíčkově textu nemůžeme upřít pasáže ,které staví na autorových subjektivních prožitcích a vyprávění o nich. Slovníkový přehled údajů se objevuje i u Erazima Vlasáka, ale opět je to pouze jen jedna část jeho cestopisného díla. Všichni pisatelé sledovaných děl jsou evidentně zkušenými vypravěči a tak se s jednou časovou rovinou nespokojí.

2 MOCNÁ, Dagmar - PETERKA, Josef et al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Litomyšl, 2004. ISBN 80-7185-669-X. str. 75

3 MOCNÁ, Dagmar - PETERKA, Josef et al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Litomyšl, 2004. ISBN 80-7185-669-X. str. 76

4 MOCNÁ, Dagmar - PETERKA, Josef et al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Litomyšl, 2004. ISBN 80-7185-669-X. str. 76

1.3 Druhy cestopisů 19. století o Andaluzii

Manuel Rodriguez Bernal rozděluje cestopisy nešpanělských cestovatelů přijíždějících do Španělska v 19. století do čtyř skupin. První skupinu tvoří cestopisy napsané před rokem 1808, svým obsahem i strukturou ctí myšlenky osvícenství. Poskytují vyčerpávající výčet aspektů ekonomických, sociologických, kulturních a uměleckých předem vybraných. Příkladem jsou práce Labordeho z nichž čerpá ve svém cestopise i Josef Chmelíček.

Druhou skupinu zastupují cestopisy, které jsou napsány nešpanělskými vojáky a civilisty, kteří do Španělska přišli v době války za nezávislost. Měli značně omezené možnosti poznat španělskou realitu, neboť bylo velmi neobvyklé, aby znali jazyk a měli svobodu pohybu a vytváření osobních kontaktů. Mezi ně patří cestopisy Williama Jacoba, lorda Blayneje. V našem prostředí bychom mohli uvažovat o tom zařadit do této skupiny deník účastníka karlistické války Lancknechta Bedřicha Schwarzenberga Španělský deník a Zrození revolucí.

Třetí skupina zahrnuje cestopisy příznivců romanticismu. Většina z nich byla napsána v druhé čtvrtině 19. století. Rodriguez Bernal je považuje za nejlepší, neboť jsou nejzajímavějšími. Vytvořili obraz o provincii Andalusie jako zemi divoké a přírodní, nezjizvené válkou a průmyslovou revolucí. Podle tohoto klíče hovoří i o způsobu bytí Španělů. Jsou světově známé. Příkladem jsou díla Irvinga, Forda, Gautiera, Borrowa, Meriméa.

Do poslední čtvrté skupiny jsou řazeny podle Bernala cestopisy napsané po roce 1850. Rozdíly mezi zemí původu cestovatele a Španělskem jsou již méně významné, až se stávají nepostižitelné. Rozvoj železnice a vznik četnictva způsobil zmizení nebezpečí na cestách. V souvislosti s tím však cesta ztrácí podobu dobrodružství, jaká zažívali předchozí cestovatelé. Navíc jsou tito pisatelé cestopisů již pevně utvrzeni v některých předsudcích, na kterých je založen obraz Andalusie. Noví cestovatelé se omezují jen na jeho přijetí a znovuoobnovení. Ve zprávách o cestě jsou vyzdvihováni španělstí spisovatelé, zejména ti folklorní. Jak století pokračuje, zpráva vytvořená cestovatelem se stává méně originální, neboť jeho sečtělou převládá nad

pozorováním.⁵ Ve využívání folklórní španělské literatury brání absolutní většině českých cestovatelů jejich neznalost španělského jazyka, a tak se spokojují se zmínkami již léty prověřených a přeložených děl jako je Cervantesův Don Quijote.

1.4 Češi na cestách do Španělska a jejich záznamy z nich

Cestovatelská díla zpracovávaná v této práci, byla všechna napsána až v druhé polovině 19. století. Na nedostatek rozdílů od země původu si Češi rozhodně nestěžují, naopak na co si stěžují svorně všichni, jak bude dokázáno v druhé části práce, jsou podmínky panující na železnici.

Za první novodobý český cestopis je považována Cesta do Itálie Miloty Zdirada Poláka, vydána časopisecky už v roce 1821. Jeho cestopis ovšem neodstartoval pražádný cestopisecký boom. Přitom cestujících spisovatelů byl dostatek.

O existujících vazbách mezi českou a španělskou kulturou v 19. století podává zprávu Oldřich Kašpar v studii Nástin dějin Česko-španělských vztahů. Za autory inspirované španělskými motivy uvádí Svatopluka Čecha, Julia Zeyera a Jakuba Arbese. Oldřich Kašpar upozorňuje, že pisatel historických románů, Václav Beneš Třebízský ve svých Černých Španělech zpracoval osudy montserratských mnichů v Emauzích. Kašpar zmiňuje též Jaroslava Vrchlického jako zdatného překladatele španělských dramát a naopak Viktora Dyka svým dramatem vzdávajícího hold Cervantesovi.⁶

Proč je tolik cestovatelských deníků o cestách ve Španělsku, i když přihlédneme k nárůstu cestovatelů v 19. století? Ptá se ve své studii Bernal a svou otázku si zodpovídá takto.

5 BERNAL RODRIGUEZ, Manuel. *La Andalucía de los libros de viajes del siglo XIX*, Sevilla 1985. str. 15-16

6 UBIETO ARTETA, Antonio et al. *Dějiny Španělska*. Praha 1995 ISBN 80-7106-117. str. 794

Romanticismus vychválil literaturu Siglo del Oro⁷ a proměnil Španělsko v zemi romantickou. Vzhlednutí se v době středověku navíc se stopami muslimské kultury ve Španělsku vytvořilo o Španělsku klišé jako zemi orientální a exotické. Úpadek země a následky války přispěly k myšlence opožděné země ve stavu přírodním, divokém. Nechybí neobdělávaná krajina a drsné klima. Spojíme toto všechno s nepohodlím špatných cest a ještě horšího pohostinství s nebezpečím setkání se s lupiči a bandity, kterými je země zamořena. Atraktivita cest vzrůstá s aurou dobrodružství, o kterém je škoda nevyprávět.⁸

Zajímavé je, že Ota Pinkas si v předmluvě *Cesty do Španěl* pokládá otázku, proč se tak málo z Čech do Španělska cestuje a také Němci zůstávají ke zkoumání této země neteční. „Země, do které těžko a obtížno bylo vniknouti ku poznání lidu a znamenitých její památek uměleckých, jest nyní spojena kříž na kříž dráhami železnými, cestování stalo se pohodlnějším, přes to však vyhýbají se Španělsku běžní cestující a turisté a jen málo kdo sem zavítá; nejsou zde >cestičky posud tak vyšlapány<, jako na příklad v Itálii.“⁹ Malou návštěvnost zaznamenává také Jiří Guth, za její důsledek potom považuje nízkou úroveň pohostinství. „Španělsko dosud je málo navštěvováno, ale dozajista neprávem, poskytujet' zvláštností, kuriosit a věcí pamětihodných mnohem více než kterákoli jiná země. Ale je na tom trochu pravdy, co řekl jistý turista, že Španělsku schází - Baedeker.“¹⁰

Cestující Češi skutečně Španělsko opomíjeli, zůstávalo stranou jejich cestovatelského zájmu. Národní obrození a myšlenky panslavismu vedlo Čechy do zemí jejich slovanských bratří. Případně zde byly cesty do kolébky evropské kultury

7 Siglo del Oro označuje zlatý věk rozkvětu španělské kultury, tedy renesanci století XVI. a baroka století XVII. Za vrcholná díla období je považována tvorba Lope de Vegy a Miguela Cervantese.

8 BERNAL RODRIGUEZ, Manuel. *La Andalucía de los libros de viajes del siglo XIX*, Sevilla 1985. str. 14

9 PINKAS, Ota. *Cesta po Španělich*. Praha 1880. str. VI

10 GUTH-JARCOVSKÝ, Jiří. *Causerie z cest: Řada I., II. Španělsko*. Praha 1891, 1894. str. 20

a vzdělanosti v rámci žánru „italské cesty.“ Tato pouť byla vhodná jak pro příznivce romanticismu, tak i obrozence, neboť také Itálie je v podstatě součástí slovanské vlasti, jak víme například z cestopisu Kollárova.¹¹

Sám Bernal dodává ke své původní teorii o objevení Španělska v období romanticismu jako země divoké a vlivu této skutečnosti na sepsání enormního množství cestopisů o Španělsku důležitý dodatek. „Ani toto všechno by ovšem nestačilo, kdyby zároveň v Evropě nevznikla velká poptávka po tomto typu vyprávění mezi čtenářskou obcí.“¹²

Zde nalézáme odpověď na český cestopisný boom nastávající v druhé polovině 19. století. „Je třeba mít na paměti, že nejen u venkovského, ale do značné míry také u městského obyvatelstva nepřesáhla až do konce 40. let 19. století průměrná vzdělanost hranice pasivní gramotnosti.“¹³

Nač psát cestopis, nejsou-li čtenáři? Pro uchování vzpomínek z výprav, postačí zápisy v deníku, pro odbornou veřejnost jsou potom vhodnější detailní studie a komentáře k předmětům do sbírek, proto můžeme sledovat i postupnou změnu vývoje žánru cestopisu od nekonečných kvant popisných informací k jeho větší subjektivnosti a reportážnímu charakteru. Přiznejme si, že pisatelé potřebovali občas čtenáře-kupce i z celkem prozaického důvodu. Vydávali si knihy vlastním nákladem a ty bylo potřeba získat zpět. Dobrým příkladem může být *Cesta do Španěl* vydaná na náklady svého autora Oty Pinkase. „Že však pohled na obraz mnohdy více poví, než několik stránek popsaných, předsevzal jsem sobě, vydati cestopis svůj s obrázky, a dbal jsem toho, aby počet jich byl co možná největší a předměty rozmanité. [...] Další snaha má čelila k tomu, aby kniha moje přes to, že bohatě jest ilustrována, byla i širším kruhům přístupna a proto dbal jsem toho, abych za cenu mírnější pořídil pro ni

11 FAKTOROVÁ, Veronika. Poetika biedermeieru a idea slovanské vzájemnosti v Kollárově italském cestopise. In. *Slovanství a česká kultura 19. století*. Praha 2006. ISBN 80-86791-31-9. str. 384-393

12 BERNAL RODRIGUEZ, Manuel. *La Andalucía de los libros de viajes del siglo XIX*, Sevilla 1985. str.14

13 LENDEROVÁ, Milena et al. Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století: II. díl: Život všední i sváteční. Pardubice 2005. ISBN 80-7194-756-3 str. 120

obrázky dobré.¹⁴ [...] Jsa takto hojně a vydatně podporován v části artistické, odevzdávám >Cestu po Španělich< veřejnosti, aby jednak vzbudila pozornost k zemi poměrně tak málo známé, jinak aby naklonila přízeň obecnstva českého ku knihám podobným, jichž dílo mé jest skromným počátkem!¹⁵

Jak jsme již připomněli, materiál cestopisu často byl nejprve otištěn v novinách nebo časopisech. „V čtyřicátých letech 19. století se rodí moderní česká žurnalistika - obrací se již k jazykově české čtenářské veřejnosti.“¹⁶ Další důvod pro přechod od osvícenských soupisů informací k názorům a prožitkům samotného cestovatele. „S nástupem generace májové zdomácňuje u nás a rozvíjí se nový literární útvar fejeton, vyvolaný v život prudkým rozvojem novinářství.“ Fejeton se stává „výhodnou formou i pro záznamy z cest.“¹⁷ O novince 19. století, cestopisných reportáží v novinách se zmiňuje také Aurelio Valladero Reguero.¹⁸

14 Aby náklady na knihu Ota Pinkas zlevnil, uchyluje se u ilustračních materiálů k metodě zinkografie a „jsou všechny obrázky tyto zhotoveny v nejlepší pověsti těšícím se ústavu pana profesora Jakuba Husníka v Praze, [...] By zachována byla v úplné své kráse bohatá a rozmanitá architektura některých budov, které jinak umělci při kresbě by byly činily převelikých obtíží, nehledě pak k dalšímu jich taktéž obtížnému upravení k tisku, pro obrázky takové jsem zvolil zcela bezpečný způsob světlotisku, který provedli pp. Römmler a Jonas v Drážďanech.“ PINKAS, Ota: *Cesta do Španěl*. Praha 1880. str. VII

15 PINKAS, Ota. *Cesta po Španělich*. Praha 1880. str. VII

16 LENDEROVÁ, Milena et al. Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století: II. díl: Život všední i sváteční. Pardubice 2005. ISBN 80-7194-756-3 str. 122

17 KUNSKÝ, Josef. *Čeští cestovatelé: II. díl*. Praha 1961. str. 481

18 VALLADARES REGUERO, Aurelio. *La provincia de Jaén en los libros de viajes*. Jaén 2002. ISBN 84-8439-129-9. str. 37

2 Možnost a chuť cestovatele poznat realitu

První důvod, zkrácení reality, který uvádí Bernal ve své studii, je délka pobytu cestovatele, málokdo měl tu možnost dovolit si zdržet se v zemi roky jako Ford, Borrow, nebo Latour.¹⁹ Druhý určující faktor je pochopitelně jazyková vybavenost cestovatele. Naši cestovatelé nespolehali samozřejmě v zahraničí na češtinu. Jenomže třeba ani s takovou němčinou ve Španělsku nepochodili. Lépe už tomu bylo s francouzštinou, i když třeba v okolí hranic naráželi na nevraživost španělských obyvatel, kteří přestože francouzsky uměli, nehodlali této řeči užívat. Tuto zkušenost zaznamenává ve svém cestopise Ota Pinkas, když obdrží hned na první zastávce vlaku ve Španělsku v Irunu na několik svých francouzských otázek vždy odpověď ve španělštině. „Mám za to, a na cestě své přesvědčil jsem se častěji o tom, že panuje mezi Francouzi a Španěli jakási řevnivost, ba řekl bych napnutost; nemůžet' Španěl nikdy zapomenouti, jak nám historické události jasně ukazují, časté se míchání Francie do záležitostí vlasti jeho, hlavně v prvních letech nynějšího století, kde Francouzi vtrhli do Španěl, aby jim vnutili a dosadili krále, který arci opět zem a sice navždy opustiti musil.“²⁰ O znalostech španělštiny, alespoň na základní úrovni, můžeme uvažovat u Jiřího Gutha. Ve svém cestopisu popisuje cestu z nádraží v Granadě směrem k Alhambře takto: „Bylo sice v omnibusu místa dost, ale sedl jsem raději na kozlík ke kočímu, abych viděl, co ve tmě jen bylo možná a cvičil se při tom ve španělské konverzaci.“²¹ Najdeme i další důkaz o jisté obeznámenosti Gutha se španělštinou a také o jeho dvornosti. Pravda, že v následující ukázce se používání španělštiny vzdává. „[...] nebyl jsem tak zbrklý ani já, starý kocour, ani ona, mladé kotě — a románem ve fantasmii upředěným nechci tebe obtěžovati; ale to za zlé mi neměj, že k vůli tomu hezkému děcku použil jsem své chatrné známosti jazyka

19 BERNAL RODRIGUEZ, Manuel. *La Andalucía de los libros de viajes del siglo XIX*, Sevilla 1985. str.22

20 Měkké i ve slově Španěly obsahuje originál. GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří. *Causerie z cest: Řada I., II. Španělsko*. Praha 1891, 1894. str. 20

21 GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří. *Causerie z cest: Řada I., II. Španělsko*. Praha 1891, 1894. str. 54

španělského potud, že propustil jsem svého průvodčího, který tou mluvou mi svoje rozumy i nerozumy vykládal [...]"Guth se tedy připojuje ke skupině Francouzů s jejich pohlednou dcerou a celou situaci komentuje slovy: „V tomto případě neznalost jazyka zase k něčemu dobrému byla[...]"²² Můžeme uvažovat o jisté znalosti španělštiny u Oty Pinkase. Chmelíček a Vlasák za to španělštinu neovládali a byli zcela závislí na tlumočení.

Bernal připomíná, že velkou roli hrálo i to, že se cestovatelé seznamovali se služebními pracovníky pohostinství a diligencí. Jejich návštěva Španělska potom byla proběhnutím měst, s památkami, promenádami, býčí arénou, upalovacího místa inkvizice, typických čtvrtí, továrny na tabák, kde byla a nakonec shlédnutí nějaké speciálně pro turisty připravené cikánské oslavy. Jenže sám Bernal upozorňuje, že i dobře informovaní cestovatelé zobrazovali deformovanou realitu.²³ Jak bude dokázáno v druhé části práce, například Ota Pinkas se pouze s běžným turismem nespokojuje a snaží se poznat každodenní život chudého obyvatelstva takzvaně na vlastní pěst. Naopak Erazim Vlasák by Bernalovu teorii zcela splňoval. Příčinou toho je krátká doba, kterou stráví ve Španělsku na služební cestě. Na druhou stranu si plně uvědomuje, jaké zkreslení mu tím vzniká a čtenáře na něj upozorňuje.

Bernal ve své studii uvádí, že důvody skutečnosti proč i dobře informovaní cestovatelé zobrazovali deformovanou realitu jsou různé. V první řadě uvádí fakt, že cestovatelé přijíždí s předsudky.²⁴ Naši cestovatelé se před cestou informovali o dané zemi, přečetli si cestopisy těch, kteří zemi navštívili dříve, přemýšleli však nad tím, zda je obraz země v nich zachycený pravdivý. Uvažovali o tom, jak těžké je podat objektivní zprávu o cizí zemi i o tom kolik času a úsilí by bylo zapotřebí na skutečné poznání navštívené země a jejího národa. Můžeme tedy tvrdit, že k sepsání cestopisného díla přistupovali zodpovědně.

22 GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří. *Causerie z cest: Řada I., II. Španělsko*. Praha 1891, 1894. str. 100

23 BERNAL RODRIGUEZ, Manuel. *La Andalucía de los libros de viajes del siglo XIX*, Sevilla 1985. str. 23

24 BERNAL RODRIGUEZ, Manuel. *La Andalucía de los libros de viajes del siglo XIX*, Sevilla 1985. str. 23

„Jest mnoho cestujících, kteří Španěly líčí co národ nábožný a vážný; všecko co u nich viděli, se jim líbí. Jiní, obzvláště protestantští cestující, hanějí Španěly co národ pověrečný a v náboženských věcech přepiatý. Máme za to, že pravda leží ve středu. Ku pravdivému popsání povahy t. j. mravů a způsobů celého národu, nedostačí projeti jenom zemi jeho, ale zapotřebí jest, po dlouhý čas u téhož národu býti, s ním žíti a jej v každém ohledu pozorovati. Kdybych já celý národ španělský podle toho posuzoval, co jsem v krátkém čase svého u něho pobýti viděl, musel bych ho ve mnohém haněti, což ale nechci a nemohu, poněvadž bych mu křivdu činil. Má zajisté každý národ, i co výjevů náboženského života se týká, mnohé zvláštnosti, které se snad jinému národu nelíbí; ale nepravý úsudek jest to, když cestující mravy a způsoby jiného národu dle povahy svého národu posuzuje a takořka žádá, aby jeden národ druhému ve všem tak se podobal jako jedno slepičí vejce druhému.“²⁵

Ve zkoumaných cestopisech nacházíme stížnosti na přehánění, kterého se dopouštěli jiní cestopisci. Guth s Pinkasem se shodují, že Alhambra je památkou velkolepou, ale že popis v některých cestopisných dílech je přeci jen přemrštěný.

Bernal teorii o zkreslování na základě předsudků dokazuje na cestujících protestantského vyznání. Poukazuje na to, že cestovatelé protestanti, vyzdvihují vše muslimské. Andalusie pro ně byla za muslimské nadvlády úchvatná a vše co přišlo po rekatolizaci Španělska byl úpadek. Za dědictví muslimské kultury považují nejen Alhambru nebo Mešitu, ale také býčí zápasy a flamenco. Za dobrý nástroj útoku proti katolictví posloužila tomuto druhu cestovatelů i inkvizice a pouštěli se do úvah o zaostalosti Španělska.²⁶

Takový Pinkas, Kořenský nebo Durdík, nebyli protestanty a přesto upozorňují na rozkvět Španělského jihu za nadvlády muslimů. Nejvíce se však proti katolictví vymezuje Durdík. „[...]splynutí ducha katolického s duchem národním, velmi důkladně ještě ze středověku ve Španělsku provedené pomocí duchovní a světské

25 CHMELÍČEK, Josef . *Cesta do Francouz a Španhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*. Díl I. Brno 1869. str. 361

26 BERNAL RODRIGUEZ, Manuel. *La Andalucía de los libros de viajes del siglo XIX*, Sevilla 1985. str. 23

hrůzovlády – není pro národ blahem zde na zemi. To vysvítá ze smutných vnitřních poměrů nynějšího Španělska. Co Španěl, to dobrý římský katolík, říká se podnes. Totéž se říká o Polácích. [...] Nikde není tolik analfabetů jako v Haliči a ve Španělsku, a tam přes polovic dětí nepoživá školního vyučování. [...] Všude, kde středověká bigotnost nabyla převahy, kde se ujalo vědomí, že život nemá před sebou jiného cíle nežli život záhrobní – je konec všeho toho – chudoba a nouze zde na zemi, úpadek!²⁷

Oproti jeho názoru můžeme pochopitelně postavit cestopis katolického kněze Josefa Chmelíčka o jehož vztahu k protestantům a opominutí etapy inkvizice ve španělských dějinách se budeme věnovat později.

Bernal poukazuje také na záměrné deformace reality. Navrací se k neustálým stížnostem na špatné cesty a bandity. Přestože se s nimi žádný cestovatel až na skutečné výjimky, jako je cestovatel Slidell nesetká, ani je na dálku nezahlédne, nehrnou se cestovatelé do toho, aby obraz bezpečnosti ve Španělsku uvedli na pravou míru. Snížili by zájem o dobrodružství o kterém píší.²⁸

Zde se musíme našich cestovatelů zastat. „Úžlabiny zmíněných hor jsou ve zlé pověsti, poněvadž se v nich zdržuje mnoho loupežníkův. Nemálo jsem se tomu divil, že jsem již dříve tak mnoho četníků (gensdarmes) potkávali; i cestující a dohlížitelé na silnicích byli ozbrojeni. Každý cestující, kterého jsme v těchto horách potkali, jel na koni aneb na mezku a měl při sobě nabitou pušku. Vypravovalo se nám, že jednou v těchto horách diligence přepadena byla čtrnácti loupežníky, kteří cestující oloupili. Více neb méně stojí všechny hory (Sierry) ve Španělsku pro loupežnické přepady ve zlé pověsti. A však ke cti četníků španělských budiž podotknuto, že o bezpečnost cestujících všemožně se starají. Viděti je ve dne i v noci na silnicích po dvou i po třech mužích pěšky i koňmo. Potkávali jsme od jedné stanice ke druhé (v času dvou neb tří hodin) vždy nejméně čtyři četníky, kteří sesedše se jeden druhému

27 DURDÍK, Pavel. *Zápasy s býky (Corrida de toros): Dojmy a obrazy ze Španělska*. Praha 1896. str. 208-209

28 BERNAL RODRIGUEZ, Manuel. *La Andalucía de los libros de viajes del siglo XIX*, Sevilla 1985. str. 24

oznamovali, zdaliž aneb kde nebezpečnost od loupežníkův hrozí.²⁹ Ukázka pochází z průjezdu Sierrou Morenou v cestopisu Josefa Chmelíčka, který je nejranějším cestovatelem. Avšak i on jinde v cestopise píše, že od té doby co funguje četnictvo, nebezpečí se snížilo. Banditismus naši cestovatelé tedy zmiňují, ale v odkazu na doby uplynulé. Chmelíček, tak navíc činí, přestože člena jeho výpravy dvakrát okradou. Pokaždé se tak stalo ve městě. Jiří Guth k nebezpečnosti pobytu ve Španělsku poznamenává: „Teď cestovati po Španělsku není ovšem tak úzkostlivo, jako bývalo ještě nedávno, řekněme před padesáti lety kapesní zbraň nosili tam místo perořízku a kudly. Sice nevím, jak by se mi bylo vedlo, kdybych opouštěje trať železniční sítí byl se vydal kamsi na neschůdné horské cesty a do hlubokých lesů, ale zbytečně Španěly pomlouvati nechci. V mnohých krajích, po rozumu našem velmi osvícených a s názory o cizím majetku docela správnými, přepadnou cestovatele třeba v železničním kupé; z čehož však pro nikoho omluva nevyplývá. Ale tolik s dobrým svědomím mohu ujistiti, že to, co se povídá o španělských mordech, že z horka nakvašený ten obyvatel jihu hned má nůž nejen po ruce, ale také v osrdí svého bližního, z největší části je báchorkou.“³⁰ Také Ota Pinkas nám ozřejmuje, jak to vypadá s bezpečností ve Španělsku. „[...] nejistota osobní ve Španělech není tak velká, jak ve světě rozkřičeno jest; všude kamkoli člověk pohledne, spatří ne-li několik, tak jistě jednoho banditu, záblesky tulichů a nožů jsou prý tak četné, jako blesky při jarní bouřce. Jsou to pověsti, jež přecházejí od generace na generaci a které byly pravdivé v čas úpadku národa španělského v 17. století a také ve století pozdějším a myslím, že jediná příčina toho, že pověst ta úplně nevytizela, jest, že se o Španělech velmi málo píše a to, co se píše, spočívá na mnoze ve výplodech fantazie cestovatele, národ křivě posuzujícího.“³¹ Pinkas se

29 CHMELÍČEK, Josef. *Cesta do Francouz a Španěhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*. Díl I. Brno 1869. str. 329-330

30 GUTH-JARCOVSKÝ, Jiří. *Causerie z cest: Řada I., II. Španělsko*. Praha 1891, 1894. str. 40-41

31 PINKAS, Ota: *Cesta po Španělech*. Praha 1880. str. 173

snaží odhalit nepravdu o poměrech panujících ve Španělsku i v závěru cestopise, kdy situaci shrnuje slovy: „Cestování po Španělsku není v celku tak nepříjemné a vůbec není nebezpečné [...]“³²

Bernal tvrdí, že někdy se snažili o nebezpečnosti Španělska utvrzovat cestovatele i samotní „domorodci.“ Příkladem mohou být nájemní strážníci se zbraní, kteří si na obživu vydělávali ochranou cestujících na cestách.³³

Bernal ve studii vyjadřuje názor, že pravděpodobně prvními, kdo se ohradili proti zkreslování reality v cestopisech byli costumbrističtí spisovatelé: již Mesonero Romano ve svém Panorama, požadoval, aby jedním z cílů costumbristů byl boj proti zkreslenému obrazu Španělska, aby oni sami nabídli Evropanům pohled objektivní.³⁴ Evropané zařadili brzy do svého literárního přehledu díla costumbristů o Španělsku, někteří je z takové úcty přeložili úplně do svých líčení cest. Pochopitelně obraz Španělska podaný costumbristy nebyl také objektivní a pravdivý, byl ve prospěch casticismu, tedy usilování o návrat ke kastilským kořenům, jazyk bez neologismů, celkové kulturní zbavení cizích vlivů. Costumbristé nakonec paradoxně přispěli k obnově zkresleného obrazu, proti němuž chtěli původně bojovat.³⁵ Proč naši cestovatelé nemohli zdroje v podobě španělské folklórní literatury náležitě využít, jsme zmínili již dříve. Chyběli jim k ruce překlady těchto děl.

Na obsahu cestopisu, se podle Bernala, podílí v mnohém také země původu cestovatele. Již bylo zmíněno, že cestovatel si všímá prvků pro něj netradičních, Bernal však hovoří zejména o vlivu země původu na perspektivu z jaké cestovatel skutečnosti nahlíží. Za důkaz toho uvádí popisování klimatu v Andaluzii. Všichni

32 PINKAS, Ota: *Cesta po Španělich*. Praha 1880. str. 186

33 BERNAL RODRIGUEZ, Manuel. *La Andalucía de los libros de viajes del siglo XIX*, Sevilla 1985. str. 26

34 Spisovatelé ve stylu costumbrismu zachycovali ve svých dílech zvyky společnosti a prvky z jejího každodenního života. To vše ovšem bez toho, aby je analyzovali a interpretovali. Styl se objevil již v období Siglo del Oro, vrcholného rozkvětu došel však v období mezi romantismem a realismem.

35 BERNAL RODRIGUEZ, Manuel. *La Andalucía de los libros de viajes del siglo XIX*, Sevilla 1985. str. 27

cestovatelé dle něj mluví o spalujícím, oslepujícím slunci o intenzivní modři nebe. Dokonce vysvětlují sociální, emoční a erotické chování a postoje Andaluzanů na základě těchto klimatických jevů. Speciálně zábavné shledává potom efekty připisované východnímu větru, kterému se připisuje nejen nárůst agresivity, ale i nezřízeného tělesného chtíče. Jenomže jak dokazuje dále ve studii Bernal, toto nacházíme jen u cestovatelů příjíždějících ze severu, kteří byli navíc v početní převaze nad cestovateli jižními. Odkazuje na Deník sestavených z dopisů významného obyvatele Kanárských ostrovů markýze Alonsa z Navy a Grimónu, který si skoro ve všech svých dopisech stěžuje na velikou zimu.³⁶

Přiznejme, že zimou skutečně, alespoň podle záznamů v cestopisech, naši cestovatelé netrpěli a o slunci hovoří jako jejich evropské sousedy žijící na sever od Španělska. Jen u Chmelíčka nacházíme zmínku o chladnějším počasí: „[...] sychravé povětrí, jaké jsme ve Valencii měli, poučilo mne, že i tam časem teplý svrchní kabát dobrou službu prokázati může.“³⁷

2.1 Mýtická Andaluzie

Období romantismu v 19. století stvořilo mýtus o Andaluzii jako zemi divoké, přírodní a nespoutané. Přispěl k tomu arabský původ historického regionu s velkým množstvím památek Maurů i industriální zaostalost zemědělské oblasti. Na tomto mýtu staví turistické průvodce dodnes lákají do Andaluzie jako do tak zvaného nejšpanělštějšího, tak jest Španělska nejpůvodnějšího, nejryzejšího.

Bernal zabývající se zobrazením Andaluzie v cestopisech 19. století, dochází k závěru, že Andaluzie jako oblast je v nich popisovaná s obdivem neznajícím hranic. Andaluzie bývá v cestopisech označována výrazy jako zázrak, ráj, sen, nebo země zaslíbená. Bernal vysvětluje, že cestovatelé se takto o Andaluzii vyjadřovali na

36 BERNAL RODRIGUEZ, Manuel. *La Andalucía de los libros de viajes del siglo XIX*, Sevilla 1985. str. 24

37 CHMELÍČEK, Josef . *Cesta do Francouz a Španhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*. Díl I. Brno 1869. str. 320

základě své poetické představy, nikoliv na základě svého pozorování krajiny. S obrazem překrásné země ve své mysli již do Andaluzie přijížděli. Cestovatelé potom potom když si krajinu prohlédli na vlastní oči, se ve své původní představě jen utvrdili a zdokumentovali ji. Proti tomu byla postavena negativní vykreslování charakteru Andaluzanů, Bernal nepopírá, že existují výjimky, ale říká, že jsou skutečně ojedinělé. Andaluzanům, jsou podle Bernalovi studie připisovány vlastnosti jako lenost, furiantství, prolhanost, pýcha, sklony k hráčství, nedůtklivost, žárlivost a zejména divokost a surovost. Tato povaha vznikla na základě toho, že jsou původu orientálního, žijí v divoké krajině a v podnebí, které provokuje agresí. Obzvláště pokud vane východní vítr. Navíc Bernal zdůrazňuje, že hrdiny cestopisů jsou lupiči, pašeráci, toreadoři a cikáni. Hrdinkou se stala cikánská tanečnice. Cestovatelé potom, podle Bernala, povahu těchto hrdinů připisovali celému obyvatelstvu Andaluzie.³⁸

O okolnostech, kdy za romantismu přišlo Španělsko do módy, se rozepisuje i Aurelio Valladares Reguero v rozsáhlém díle *La provincia de Jaén en los libros de viajes*. Při vytváření souborného spisu cestopisných děl se zmínkami o Jaénu, však došel k závěru, že andaluzský mýtus se nevztahoval na celou oblast Andaluzie. Právě takový Jaén se svým okolím považovali cestovatelé za oblast, kterou je třeba projít, aby dosáhly kýženého cíle cesty. Andaluzský mýtus, v teorii Reguera, se vztahuje ke třem městům: Granadě, Cordobě, Seville a jejich symbolickým stavbám: Alhambře, Mešitě, Alcázar/ Giraldě.³⁹

Bernal a Reguero se shodují, že často byl popis překrásné Andaluzie stavěn do protikladu k pusté Kastilii, jakýmsi hraničním bodem oddělujícím veselou Andaluzii od smutných krajů je uváděna v cestopisech pohoří Sierra Morena.

38 BERNAL RODRIGUEZ, Manuel. *La Andalucía de los libros de viajes del siglo XIX*, Sevilla 1985. str. 18-22

39 VALLADARES REGUERO, Aurelio. *La provincia de Jaén en los libros de viajes*. Jaén 2002. ISBN 84-8439-129-9. str. 29-31

2.1.1 Mýtická Andaluzie v českých cestopisech

Podívejme se jak je pojímána Andaluzie v dílech našich cestovatelů. V Durdíkových Zápasech s býky, je Andaluzii věnována pozornost jako místu, kde se pěstují býci a odkud pochází významní toreadoři, protože však existují významné býčí arény i mimo Andaluzii, například v Madridu a Barceloně, neomezuje se Durdík pouze na oblast Andaluzie, i když této oblasti dodává značné váhy. Navíc v jeho díle existují důkazy svědčící o tom, že se zajímal a uvažoval o rozdílech obyvatelstva žijícího v různých provinciích Španělska. V zápiscích Erazima Vlasáka není Andaluzie dominantní ze zcela prostého důvodu. Vlasák strávil svou pracovní cestu v Madridu a výlety podnikl jen do jeho bližšího okolí. Protože si Kořenský v cestopise na Španělsko vymezil prostor jen jedné kapitoly, snaží se informovat čtenáře více o jevech z každodenního života Španělů a o zvyklostech tohoto národa. Josef Chmelíček se stejnou podrobností zmiňuje všechna města ve Španělsku navštívená a tak u něj nemůžeme hovořit o zájmu o pouhou jednu provincii v jižním Španělsku. Jeho Cesta do Francouz a Špaňhel se nezdá být ani poutí skrze Španělsko do Andaluzie, pro Chmelíčka je důležitost oblasti podmíněna množstvím důležitých církevních památek. Významného postavení nabývají andaluzská města s jejich maurskými památkami v cestopise Oty Pinkase, i on se však věnuje také Toledu, Madridu nebo Barceloně a Valencii a nezdá se, že by mu tato města sloužila pouze jako zastávky na cestě na jih. Zprávu podává i o procestovaném španělském severu.

V cestopise Pinkas ovšem změnu rázu kraje při pohoří Sierra Morena zachytil. „Ubíráme se na jih rozsáhlou planinou, starou provincií >La Manchou< [...] Krajina i nadále jest pustá, nudná, zajímavější se stává teprve blížíme-li se k horám >Sierry Moreny< [...]“⁴⁰.“ Smutnou Kastilii v cestopise uvádí i Josef Chmelíček, o andaluzském mýtu však u něj nemůžeme mluvit, neboť za krásný kraj nepovažuje pouze oblast Andaluzie. „Cestovali jsme až potud překrásnými krajinami v Katalonii a Valencii (části to země Španělské); nyní nám bylo jeti do zpustlých krajin Kastilie. Již u Almansy začíná krajina býti smutnou a pustou a dosahuje u měst Roda a Minaja nejvyššího stupně smutnosti a zpustlosti. Kamkoliv oči obrátíš vidíš nekonečnou

40 PINKAS, Ota. *Cesta po Španělich*. Praha 1880. str. 186

rovinu, ale ne tak úrodnou rovinu, jakou jest moravská Hana, nýbrž rovinu plnou kamení, na které ani města ani dědiny, ani stromů, ani pole, ani řeky nebo čehos podobného nespatriš. [...] V této přesmutné krajině, která se podobá pravé poušti, porozuměl jsem smyslu německého přísloví: „Das find ihm spanische Dörfer“ (to mu přichází jako španělské dědiny) t. j. tomu se diví, jest mu to věci neobyčejnou, podivnou. V této zpustlé krajině jest dědina ovšem něco neobyčejného, poněvadž jí tam není.“⁴¹

Mýtus o Andalusii bychom mohli nejsnáze dohledat v Causerii z cest Jiřího Gutha. „Granada, Alhambra, Sevilla, mešita cordobská a Cadiz, bílý jako sníh... Táhlo mne to tam jako pražského domácího každý večer jeho obvyklá hospoda, a táhne mne to tam neustále...“⁴² Jinde v cestopise se nám Guth svěřuje se svými pocity před cestou do Granady. „Mysl moje bloudila už po chodbách a síních Alhambry a nemohl jsem se dočkatí nejbližšího vlaku z Malagy do Granady. Všecky moje sny a touhy, jimiž odedávna tak rád jsem se obíral a těšil, teď budou uskutečněny vyplněny!“⁴³ Povahu jejích obyvatel popisuje takto: „Nynější obyvatel bývalé Andalusie je živé, veselé povahy, lehkověrný a mnohomluvný, ale poctivý a upřímný, pyšný na svůj ándaluský původ a svým hrdinstvím rád se vychloubá, byť i mnoho pravdy na tom nebylo; miluje hudbu a zpěv jako veškeru zábavu vůbec, a nade všecko je mu poesie. Tolik i povrchní cestovatel snadno pozná.“⁴⁴

41 CHMELICEK, Josef. *Cesta do Francouz a Španěhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*. Díl I. Brno 1869. str. 321

42 GUTH-JARCOVSKÝ, Jiří. *Causerie z cest: Řada I., II. Španělsko*. Praha 1891, 1894. str. 169

43 GUTH-JARCOVSKÝ, Jiří. *Causerie z cest: Řada I., II. Španělsko*. Praha 1891, 1894. str. 35

44 GUTH-JARCOVSKÝ, Jiří. *Causerie z cest: Řada I., II. Španělsko*. Praha 1891, 1894. str. 53-54

3 Stručné seznámení s cestovateli

Z výše uvedených důvodů o schopnostech cestovatele zaznamenat realitu, následuje krátké představení autorů a nástin základních charakteristických rysů jejich sledovaného cestopisného díla.

3.1 Pavel Durdík - Lidská humanita a pokrytectví útlocitných

1843 - 1903

Pavel Durdík navštívuje Španělsko v době, kdy už patří k cestovatelům velmi zkušeným. Rodák z Hořovic, jeden z patnácti dětí, z nichž i většina jeho sourozenců patřila k vzdělanostní elitě národa. Celá rodina přesídlila již za Durdíkova dětství do Hradce Králové, kde Durdík vystudoval gymnázium. Městská rada Hradce Králové udělila Pavlu Durdíkovi stipendium 300 zlatých ročně, jež mu umožnilo vystudovat v Praze medicínu. Svá pražská studia ukončil v roce 1867 a krátce pokračoval ve vzdělávání na univerzitě v Lipsku. Durdík je jako mnoho jeho současníku silně zasáhnout myšlenkami slavjanofilství. V roce 1868 se stává osobním lékařem knížete Repnina v Jagotině u Kyjeva. Durdík zažívající v Rusku carský režim na vlastní kůži, brzy poznává, že myšlenky slavjanofilství jsou v praxi neuskutečnitelné. Píše nejen kritiky domů do Čech na adresu novinářů, kteří program slavjanofilství vychvalující, ale odvažuje se tvrdit i v samotném Rusku, že program panslavismu je jen zástěrkou, jak si představitelé carského režimu hodlají osvojit veškerá slovanská území i s jejich obyvatelstvem.⁴⁵ Přestože Durdík opustil v nedobrému slavjanofilství, na ruský národ jako takový nezanevřel. Nezastírá svou lásku k velkým ruským autorům. Překládal Tolstého, Gogola, Turgeněva, Ostrovského.

45 KUNSKÝ, Josef. *Čeští cestovatelé: II. díl*. Praha 1961. str. 51

Z Ruska zpátky do Čech přišel v roce 1877. Nadlouho se tu však neusadí, neboť již v roce 1878 začíná svou kariéru zdravotního důstojníka ve vojenské nemocnici v Batávii (Djakarta) na Jávě. Vycestoval tam po svém vstupu do holandské koloniální armády.⁴⁶ Kuský uvádí, že kontakty na významné osobnosti v Holandsku obdržel Durdík od Vojty Náprstka, se kterým se Durdík seznámil pravděpodobně přes jednoho ze svých bratrů. „Kromě toho vybavil (Náprstek) Durdíka podrobnými instrukcemi pro etnografické, zvláště nástrojové sběry v Indonésii.“⁴⁷ Durdík se tedy nespokojuje v besedami v domě U Halánků a patřičně vyškolen se vydává do Indonésie. V Batávii se zdrží dva měsíce a po té je převelen do Pedangu na Západní Sumatře.⁴⁸ Odtud to má již jen kousek na bojiště v kraji Atjeh v Severní Sumatře, kde pracuje zhruba rok a půl, než onemocní malárií. Mnohem kratší doba bojů mu však stačí na to, aby přestože zástupce holandské armády, obhajoval domorodce. Dobře si uvědomuje, že holandské osadnictví, je krutým vykořisťováním domorodců. V dopisech Vojtovi Náprstkovi vyjadřuje porozumění nad skutečností, že domorodci se snaží s primitivními zbraněmi bránit svoji svobodu do posledního dechu.⁴⁹ Jelikož malárie v Durdíka propukne skutečně silně, je odeslán na zotavenou do pevnosti Fort de Kock. Jeho stav se skutečně zlepší a tak se znovu navrací na bojiště pečovat o zraněné, což činí dalších šestnáct měsíců. Během války se přes své pracovní nasazení snaží věnovat i sbírání etnografických předmětů. Více času na tuto činnost má však přeci jen ve svých posledních dvou letech služby, kdy bydlí na ostrově Niasu. Pro Náprstkovo muzeum obstaral obřadní bubny, bambusové trubky, píšťaly, sečné i bodné zbraně, štíty, látky. „Mimořádnou cenu mají dřevěné, hliněné a kamenné

46 RODR, Josef. *Příběhy z dalekých krajín*. Hradec Králové 1986. str. 170-171

47 KUNSKÝ, Josef. *Čeští cestovatelé: II. díl*. Praha 1961. str. 52

48 Durdík se setkává v Pedangu s rodákem z Písku doktorem Václavem Krchem, který již zde pobývá rok. Durdíka mrzí, že jeho soukmenovec nenapsal o svém pobytu v Indonésii nic. Podrobněji vztah Durdíka a Krcha popisuje Kuský v KUNSKÝ, Josef. *Čeští cestovatelé: II. díl*. Praha 1961. str. 52

49 Sdružení pro poznání Indonésie[cit. 2008-10-03] URL:<http://www.tenggara.net/index.php?option=com_content&task=view&id=281&Itemid=10>

modly adu. Někteří tito bůžci střeží hospodářství, jiní mateřství, někteří se specializují na zažehnavání určitých nemocí [...] Náprstkovo muzeum získalo 120 takových bůžků. Dosahují až dvoumetrové výšky.⁵⁰

Po pěti letech pobytu pro střevoevropana v značně nehostinném prostředí, navíc po velkém pracovním nasazení se navrácí v roce 1883 Durdík do Čech s oslabeným organizmem přestálou malárií. Ubytuje se v Praze u své sestry Marie, protože se mu podařilo v zahraničí ušetřit, nevykonává lékařské zaměstnání. Přes své podlomené zdraví se vydá ještě na dvě cesty do Ženevy a konečně v roce 1894 do Španělska. Ve Španělsku pobývá měsíc a půl.

3.1.1 Durdíkovy cestopisy

Jako lékař zůstal střízlivým realistickým pozorovatelem a velmi se v Indonésii sblížil s domorodým lidem. Svými cestopisy se Durdík nechtěl stát lacino „slavným cestovatelem“. Nedělal turistu, aby se mohl vydávat za cestovatele. Nestál o kamarádkou kritiku a o dočasnou cestovatelskou chválu. Přiznává, že všude nebyl, že např. Borneo, Celebes, Molucké ostrovy ani okem nespátril, a ovšem také nechtěl český cestopis sestavit z líčení cestovatelů cizích. [...] Nelíčí dobrodružství s divokými zvířaty, která neviděl a s nimiž dobrodružství nezažil.⁵¹

Své zážitky z cest shrnuje Durdík v pěti cestopisech, mimo nich mu vyšlo mnoho národopisných článků v Lumíru, Světozoru a dalších tiskovinách 2. poloviny 19. století. Prvním cestopisem Durdíkovým vydaným v roce 1894 je Pět let na Sumatře. Ostatně i toto dílo bylo nejprve otiskováno časopisecky. Cestopis s názvem Příroda a zvířata na Sumatře se dočkal prvního vydání v roce 1895. O rok později bylo vydáno v této práci zkoumané cestopisné dílo Zápasy s býky. Obhajoby se domorodým kmenům dostává v díle U Lidožroutů z roku 1897. Durdíkova poslední kniha Manželství v tropech a u nás se objevuje u knihkupce v roce 1902.

50 RODR, Josef. *Příběhy z dalekých krajin*. Hradec Králové 1986. str. 171

51 KUNSKÝ, Josef. *Čeští cestovatelé: II. díl*. Praha 1961. str. 55

3.1.2 Zápasy s býky

Kunský považuje za nejlepší Durdíkovo cestopisné dílo jeho cestopis Pět let na Sumatře naopak k jeho Zápasům s býky se staví kriticky. „Španělskou cestu popsal (Durdík) v několika člancích v knížce Zápasy s býky, která je tematicky chudým cestopisným výsledkem jeho španělského pobytu.“⁵² Odlišný názor zastává Josef Rodr. „Ani črta zápasy s býky (1896), [...] nesahá po malých cílech. Durdík v ní totiž formuluje souhrnnou zprávu o cestách svého myšlení.“⁵³ Zápasy s býky jak už název napovídá skutečně sledují hlavně zvyklosti spojované s koridou, není však pravdou, že by korida byla jediným tématem cestopisu. Čerpat z něj můžeme i informace o dopravě, inkvizici, zápasech kohoutích, poskytuje přehledné zápisky o navštívených městech. Durdík omezuje pravda složku popisnou z hlediska pamětihodností. Nenajdeme u něj výčty památek navštíveného města, několikastránkové popisy historické památky. Za to však činí vlastní pozorování. Zápasy s býky jsou zajímavým pokusem o zachycení národní povahy Španělů, avšak Španělů, Durdík nepodléhá právě obvyklému stereotypu, že ve všech provinciích Španělska žije stejným životem stejný lid. Všimá si například rozdílů mezi Basky a Katalánci. Zaznamenává život jednotlivých sociálních vrstev obyvatelstva. U býčích zápasů si pak uvědomuje také jejich rozměr pro hospodářství, například v oblastech, kde se býci chovají. Poukazuje také na fakt, že část výtěžku ze zápasů putuje na dobročinné účely.

V souladu s názorem Rodra potom využívá popisů jeho španělské „přítomnosti“ ke kritice poměrů ve své domovině nebo se srovnáním z jím jiných navštívených končin. Za příklad může posloužit právě využití peněz z býčích zápasů, tedy jak všichni ostatní cestovatelé svorně hovoří, z krvavé necitelné zábavy při níž se týrají zvířata, k dobročinnosti. Tato skutečnost Durdíkovi poslouží ke kritice útlocitných spolků na ochranu zvířat. Zdůrazňuje, že například v Londýně mají hřbitov pro zvířata a přitom se nepozastavují nad tím, že ve stejném městě umírají dva až tři lidé

52 KUNSKÝ, Josef. *Čeští cestovatelé: II. díl*. Praha 1961. str. 54

53 RODR, Josef. *Příběhy z dalekých krajín*. Hradec Králové 1986. str. 171

denně hlady.⁵⁴ Durdík se staví proti pokrytectví, kdy se nařiká nad šesti zabitými býky a starými koňmi a nedělá se nic proti každodennímu zneužívání tvorů. Zmiňuje například strhávání koní neúměrně těžkým nákladem.

Pravdou je, že Durdík se místy zcela od Španělska odpoutá, aby se mohl v samostatných úvahách věnovat svým myšlenkám. Je tomu tak i při kritice jistého typu vlastenectví, při němž jsou česká díla provinčních autorů vydávána za díla světové úrovně, přestože ve skutečnosti by ve srovnání se zahraniční literaturou neobstála, čehož si je Durdík jako překladatel ruské literatury pochopitelně vědom. Do této úvahy se sice pouští na základě zamyšlení, zda má větší právo na pýchu toreador, který je souzen za svůj výkon ihned publikem, anebo spisovatel, jenž zůstává před čtenářem skryt za spoustou recenzí. Přesto původní odbočka od tématu nabírá v jeho textu značného rozsahu. Zcela bez souvislosti se Španělskem je potom jeho vyjádření odporu nad obchodem s mladými děvčaty, který je pod zástěrkou v Čechách provozován. Durdík je nesmlouvavým kritikem české umírněné, jak říká holubičí nebo studenokrevné povahy, oproti ní chválí španělskou, kde ani prostý občan nemá tendenci se před vrchností ponížovat či přetvařovat. Jeho zachycování obrazu španělského lidu je skutečně mistrné. Zdá se však, že čtenáři poskytuje přeci jen trochu zkreslený obraz o španělské povaze. Převládají kladné vlastnosti španělské, jako je dle Durdíka hrdost a střídmost v jídle. Durdík se nezaobírá negativními rysy sebevědomé horkokrevné povahy. Manipuluje si tímto, způsobem s realitou, aby se mohl přísněji obout do kritiky ustrašeného a podlézavého češství.

Jeho dílo zápas s Býky je prochnuto hlavní myšlenkou, co je možné považovat za pravý soucit a co je pouhé pokrytectví. Durdík se ptá, co lze označit za humánní. Vícekrát se opakuje jeho odpor k tomu, že zápasy s býky jsou označovány za nehumánní a nad krvelačností a zrudností válek, se celkem nikdo nepozastaví.

I přes výše zmíněnou dávku manipulativnosti, můžeme říci, že se Durdík snaží postihnout podstatu věcí a usiluje o realistické zobrazení bez příkras. Počítá se čtenářem, který nemusí umět španělsky, ani být zcestovalý, ale měl by být obeznámen s domácí politickou situací. Jeho text překvapuje nebývalou sexuální

54 DURDÍK, Pavel. *Zápasy s býky (Corrida de toros): Dojmy a obrazy ze Španělska*. Praha 1896. str. 191

otevřeností a to zejména jde-li o popisy sexuálních tužeb žen. Ženy se nebojí přirovnávat k rozháraným samicím, které jednají zcela impulsivně na základě instinktu. Na druhou stranu volá po právu ženy na zvolení si manžela, dle vlastního uvážení. To je podle Durdíka první krok, který ji zbaví otroctví. Potom teprve by měla přijít na řadu hospodářská nezávislost a učenecké hodnosti, které jsou jen pro bohaté.

3.2 Ironický Jiří Stanislav Guth-Jarkovský

1861 - 1943

Jiří Stanislav Guth-Jarkovský je proslulý zejména jako autor příručky o vhodném společenském chování. Procestoval však také několik kontinentů a je autorem zhruba třiceti cestopisů. Pro představu do jakých končin všude zavítal jmenujme alespoň názvy některých jeho cestopisů. Patří mezi ně sledovaná *Causerie z cest vznikající v letech 1891 - 1895*; dále *Na pokraji Sahary (1892)*, *Ode břehů moře Středozezemského (1894)*, *Na zeleném Erinu (1895)*, *Kanadské epištoly (1895)*, *Obrazy z Tunisu (1896)*, *Skicy ze Švédska a Finska (1902)*, *Moje prázdniny v Americe (1905)*⁵⁵ Podílel se i na překladech cestopisů zahraničních, například Nansenově. Vystudoval filozofii v Praze a stal se vychovatelem v knížecí rodině v Ratibořicích. Byl předsedou Českého olympijského výboru a dokonce i významným členem olympijského výboru mezinárodního. Přispěl k sepsání olympijské charty. Stál u zrodu České amatérské atletické unie. Skoro třicet let pracovala jako redaktor Klubu turistů. Za vrchol jeho kariéry lze považovat dosažený post ceremoniáře u prezident Masaryka. Překládal z němčiny a francouzštiny. „Koho to baví, může probírat jednu položku za druhou, udílet i srážet mu body za práci vážnou i nevážnou, nezbytnou i zhola zbytečnou, ne-li přímo pochybnou.“⁵⁶ Takto kriticky se staví Rodr v příbězích z dalekých krajin k

55 RODR, Josef. *Příběhy z dalekých krajin*. Hradec Králové 1986. str. 210-214

56 RODR, Josef. *Příběhy z dalekých krajin*. Hradec Králové 1986. str. 210

výsledkům Guthova života. Ironicky shazuje i množství děl Guthem sepsaných. „Snad proto, že od dětství maličko zadržával v řeči, oddával se písemným projevům přímo náruživě a poskytl nám tedy dokumentů víc než bývá i u publicistů zvykem.“⁵⁷

Vraťme se přesto ke Guthově novinářské a cestovatelské činnosti. Jeho prvotiny vycházely v Květech, kam zasílal fejetony z pobytu v gubernantském sídle ve Švýcarsku. V devadesátých letech 19. století cestuje po Americe. Při cestách si všímá odvrácené strany věcí. Prohlíží si architektonicky zajímavou stavbu pensylvánského vězení, ale zajímá se i o tamní vězeňský řád. V Chicagu ochutná v restauraci biftek a tak si jde prohlédnout jatka. Procestuje i Kanadu.

3.2.1 Causerie z cest

Rodr popisuje Guthovu cestu do Ameriky, kdy Guth i se svou jízdou vyšší třídy sestupuje na zaoceánském parníku do podpalubí mezi chudinu.⁵⁸ Stejně tak si Guth všímá cestujících čtvrté třídy hned na počátku Causerie z cest, kdy za bouře připlouvá s Alžírsky do Španělska. Cestující čtvrté třídy, což jsou zejména marokánské ženy mířící do Tangeru, mohou být pouze na palubě. Na ní je pro ně vyroben plátěný stan, aby nebyly z lodi smeteny vlnami. Na moři propukne skutečně silná bouře, kdy se vlny valí přes palubu, Druhý den po bouři se Guth dozvídá, že ženy byly nakonec sehnány dolů do skladiště v podpalubí. Guth však vyjadřuje arabským ženám stejnou míru soucitu, jako koňům, kteří museli bouři na palubě přečkat také.⁵⁹ Guth se o marginální skupiny španělské společnosti zajímá, ale neprojevuje se u něj tak silné sociální cítění, jako u Oty Pinkase. Guthovi záznamy z cest jsou prodchnuty notnou dávkou ironie.

57 RODR, Josef. *Příběhy z dalekých krajin*. Hradec Králové 1986. str. 210

58 RODR, Josef. *Příběhy z dalekých krajin*. Hradec Králové 1986 str. 212

59 GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří. *Causerie z cest: Řada I., II. Španělsko*. Praha 1891, 1894. str. 15-16

3.3 Josef Chmelíček - Církev jako záruka morálky

1823 - 1891

Teolog, kněz, kaplan, hudební skladatel a v neposlední řadě pisatel sledovaného cestopisu se narodil v Náměšti nad Oslavou. I on patřil se svým doktorátem z filozofie a teologie k vzdělanostní elitě tehdejší společnosti, svá studia zahájil na gymnáziu v Dolních Rakousích v Hornu. Na vyšší gymnázium se potom již vydává do Brna, které se stane městem jeho života, absolvuje zde bohoslovecký ústav a v roce 1847 je vysvěcen na kněze. Doktorát z filozofie získal na univerzitě ve Štýrském Hradci získá během pobytu ve Štýrsku, kam se dostal jako zámecký kaplan hraběnky Dietrichsteinové.

Vykonávání profese kaplana odvedlo Chmelíčka již předtím z Brna do Křtin, Doubravice a právě na zámek v Boskovicích, kde vyučuje také náboženství v hraběcí rodině. Byl jmenován profesorem na ústavu brněnské diecéze, kde je oblastí jeho činnosti mimo jiné pastorální hudba. Stal se i biskupským radou a přisedícím konsistoře. Činný byl i ve spolkové činnosti mnoha organizací, za všechny Vídeňský spolek pro zvelebení a rozšíření přesné hudby kostelné, Císařská královská moravská slezská společnost pro zvelebení hospodářství a rozmnožení znalosti přírody a vlasti, Dědictví svatého Cyrila a Methodia.

Jeho zájem o hudbu nebyl pouze teoretický sám ovládal několik hudebních nástrojů, z nichž k jeho nejoblíbenějším patřily varhany. Skládal hudbu ke kázáním, mším i mariánským melodramatům. Svoji knihovnu čítající více než šest set svazků věnoval brněnské biskupské knihovně.

Přestože se Josef Chmelíček nemůže rovnat svými cestovatelskými zkušenostmi cestovateli takového věhlasu, jakým je Pavel Durdík, i on nebyl na cestách úplným nováčkem. S hraběcí rodinou Dietrichsteinů navštívil i Palestinu a Egypt. Byl zcestovalým po území Rakousko-Uherské monarchie. Nevynechal ani cestu po Francii a námi sledovanou výpravu po Španělsku. K jeho cestopisným dílům patří dvousvazková Cesta do Svaté země.

Na cestách zúročil Josef Chmelíček svou jazykovou vybavenost, byl schopen hovořit německy, francouzsky, latinsky. Brněnská encyklopedie uvádí také, že anglicky, italsky a španělsky, stejně jako Ottův slovník naučný.⁶⁰ Příkladně o jeho znalostech španělštiny ovšem vystávají pochybnosti, neboť sám Chmelíček v *Cestě do Francouz a Špaňhel* píše, že španělsky nerozumí a nechává si tlumočit od svého kněžského společníka na cestách, který hovoří francouzsky. Nakonec na to, že španělštinu neovládá ani na základní úrovni, poukazuje skutečnost, že názvy menších měst, píše v cestopisu zkomoleně. Názvy jsou směsí odposlechu a úpravy na základě, jeho znalostí latiny a zejména francouzštiny, neboť si je vědom jazykové blízkosti těchto románských jazyků.⁶¹

3.3.1 Cesta do Francouz a Špaňhel

Chmelíček jako kněz si všímá velice pozorně náboženského založení mezi lidem. Srovnává pobožné slavnosti španělské s jejich českými obdobami. Nejinak je tomu u mší a kázání. Jako znalec kostelní hudby hodnotí hudbu hranou ve Španělsku, přestože podotýká, že každému národu, co jemu blízké, jeho kritika přílišné veselosti španělské hudby pastorální nebere konce. Jeho cit pro hudbu se promítá do samotného textu cestopisu, samozřejmě i u Chmelíčka převládá popis na základě zrakového vjemu. Oproti ostatním sledovaným cestopisným dílům, zde však přeci jen můžeme vysledovat velké množství slov souvisejících se zvukovými vjemy.

60 Encyklopedie města Brna [cit. 2008-10-03] URL:<Chmelíček http://www.encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=3453&cel_publication=1>

BÍLÝ, František. *Ottův slovník naučný*: Chmelíček. Argo-Paseka 1998. Dvanáctý díl. Ch-Sv. Jan. str. 262-263

61 Za důkaz neznalosti ani základní španělštiny Chmelíčkovi může posloužit to, že nazná ani význam slova baile - tedy tanec, Chmelíček se domnívá, že je to název konkrétního tance. CHMELÍČEK, Josef. *Cesta do Francouz a Špaňhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*. Díl I. Brno 1869. str. 325 Ke své neznalosti španělštiny se Chmelíček přiznává i při své návštěvě Granady, kde vidí na náměstí zbývající výzdobu po oslavách Božího těla, konkrétně obrazy na nichž jsou napsány veršované kritizující nešvary zástupců různých stavů a povolání. Chmelíčkovy texty nejprve překládá jeho společník Francesco Kardona do francouzštiny, kteroužto Chmelíček ovládá. Chmelíček ale píše, že mu nebyly přeloženy nápisy ze všech obrazů, neboť jeho společník tvrdil, že obsahují neslušné narážky. CHMELÍČEK, Josef. *Cesta do Francouz a Špaňhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*. Díl I. Brno 1869. str. 360

Chmelíček lpí na detailech, což snad někdy až cestopisu ubírá na čtivosti, ale naopak jej činí nepřeborným zdrojem informací. Chmelíček neopomene čtenáře informovat vždy v jakém hotelu se ubytuje, co dostane k jídlu. Seznámí s historií daného místa ve kterém se nachází. Podá obšírnou zprávu o tom, jaké pamětihodnosti se tam nachází. Snaží se žádnou z historických památek neopomenout. Navštěvuje jich skutečně obrovské množství. Co do počtu návštěv církevních památek se mu ostatní cestovatelé nemohou rovnat. U kostelů nás informuje o jejich zakladateli a osobách významných pro jejich činnost. Spočítá kostelní lodě, oltáře, sloupy, lavice, kadidelnic, svícny, varhany, ostatky svatých. Cestopis vždy obsahuje i pasáže s životopisy svatých vztahujících se k dané lokalitě.

Chmelíčková výprava je v rámci zkoumaných cestopisů nejstarší, proto na některých trasách kde již pozdější cestovatelé využívají železnice, je nucen Chmelíček jet ještě diligencí. Díky podrobnosti jeho zápisků se dozvídáme i za jaký časový úsek danou cestu urazil, údaj který je z hlediska zkoumání dějin cestování nesmírně cenný.

Chmelíček chce svého čtenáře vzdělávat. Nechce mu však předat pouze podklad k učení se španělských reálií, snaží se čtenáře vzdělávat po duchovní stránce. Cestopis jeho je tedy určen k seznámení s cizí krajinou, pobavení, ale hlavně morálnímu poučení. Jelikož jako kněz věří, že církev je zárukou morálních hodnot společnosti, veškerá omezující opatření proti ní vnímá velice negativně. Naopak období inkvizice ve španělských dějinách zcela opomíjí, aby mu však nekřivdili, je nutné zmínit, že například stavební úpravy v křesťanského duchu uprostřed cordobské mešity, považuje za nepatřičné. „Byltě to zvláštní způsob vandalismu, vystavěti chrám tento do mešity, a odstraniti za účelem tím 350 slovných sloupův; tím se zničila jednota této maurické nádherné stavby.“⁶²

62 CHMELÍČEK, Josef . *Cesta do Francouz a Španhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*. Díl I. Brno 1869. str. 339 - 340

Při pohledu na cudně oděné Španělky v kostelích, si Chmelíček neodpustí udělit výtku ženám českým, z nichž některé se dostávají do kostela snad jen za účelem seznámení. V těchto nabádáních lidu k cudnosti se projevuje propastný rozdíl mezi cestopisným dílem jeho a Durdíkovými otevřenými sexuálními názory o mileneckých dostaveníčkách.

Chmelíček se netají tím, že je seznámen s jinými díly cestovatelskými. Z nichž se dopředu předzásobil radami. „Naším vůdcem v Granadě byl služebník nájemný Manuel Ximenes, (čti Chymenes), jehož jméno a obydlí nám z cestopisu Františka Lorinsera (*Reiseskizzen aus Spanien*) známy byly.“⁶³ V textu využívá také hodně lidových říkadel a pořekadel. Do samostatných úvah se pouští jen v tematice církevní. Vyjadřuje se k nepatřičnosti a budoucím důsledkům rušení církevních řádů. „Vyjma Piaristy (španělsky Escolapios) byly všechny řeholné řády Španělsku vyzdviženy. Jenom tři kláštery řádu Františkánského vláda ponechala a sice proto, aby jimi misionářství v cizích vzdálených zemích zachováno bylo. Poslední vyzdvižení klášterů ve Španělsku stalo se r. 1832; z klášterů těch žije až podnes mnoho řeholníkův, kteří ale ani pospolu žítí ani řeholní oděv veřejně nositi nesmějí.“⁶⁴ Chmelíček píše, že je to kvůli špatnému svědomí vlády, a že i u nás se tak často řádové koleje na věznice přestavují, neboť rušením církevních řádů dochází k velkému morálnímu úpadku mezi obyvatelstvem a věznice jsou zapotřebí.

Vadí-li Chmelíčkově snad něco stejně jako vládní nařízení k vyvlastňování. Jsou to Angličané. Příčinou této nevráživosti je pochopitelně protestantská, respektive anglikánská víra tohoto národa, který se její myšlenky snaží zavést do katolického Španělska. Od svého průvodce kněze Dona Francesca Kardony y Orfily se dozvídá, že Angličané celé bedny protestantských biblí do Španělska posílají a Španělům tak vnucují. Sám Don Francesco Kardona y Orfila, jich už mnoho zničil. „V hostinci jednoho velkého města nalézá se v každé světnici u každé postele na stolečku protestantská bible, která se tam proto klade, aby prý, jak se praví v předmluvě její,

63 CHMELÍČEK, Josef . *Cesta do Francouz a Španhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*. Díl I. Brno 1869. str. 353 (V číslování stránek se objevuje několik chyb, ve skutečnosti by stránka měla nést označení 335, jelikož přímo navazuje na stránku 334.)

64 CHMELÍČEK, Josef . *Cesta do Francouz a Španhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*. Díl I. Brno 1869. str. 232

cestujícím příležitost dána byla, by mohli čisté slovo Boží pilně čítati. Cestující vytrhují ale pilně listy z těchto biblí a upotřebují jich k jinému účelu, který zde blíže určití se nedá.⁶⁵ K větší kritice Angličanů se potom navrácí i při návštěvě kartuziánského kláštera (La Cartuja) v Granadě. V klášteře jsou obrazy, na kterých je vyobrazeno jak byli kartuziáni v Anglii za Jindřicha VIII. mučeni. „Cestující protestantští Angličané nedívají se s velikou radostí na obrazy tyto tvrdíce, že by měly zrušeny býti, poněvadž jenom nenávisť mezi katolíky a protestanty živí a podněcují. My ale se domníváme, že bychom museli všechny obrazy představující utrpení a smrt Ježíše Christa odstraniti, protože „jsou židům pohoršení a pohanům bláznovství“ (1 Kor. 1, 23).“⁶⁶

3.4 Josef Kořenský - Mluvčí cestovatelů

„Jest první z Čechů, jenž vykonav cestu kolem země, vydal o ní monumentální dílo v původním rouchu českém a to v takové úpravě, že ji sotva jiné dílo toho druhu i cizojazyčné dostihuje.⁶⁷ Tedy, nebyl prvním Čechem, který obkroužil svět, ale prvním, který o takové cestě podal zprávu. Kořenský je uváděn jako cestovatel turistického typu, který nemusí být nutně objevitelem, rád využije pohostinnosti těch, kteří už jsou v zahraničí předním. Jako popularizátor cestování a světového zeměpisu, se mu však nikdo nevyrovná. Také Kunský spatřuje jeho význam spíše jako cestopisce než jako cestovatele.“⁶⁸ Texty upravuje právě tak, aby byly čtivé pro nejširší veřejnost. Při jejich tvorbě zúročil své učitelské zkušenosti. Nebojí se čerpat z cestopisů jiných českých autorů, tak je tomu i u jeho práce o Španělsku, z větší části využívá poznatků a záznamů Oty Pinkase, což však Kořenský nezastírá.

65 CHMELÍČEK, Josef . *Cesta do Francouz a Španhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*. Díl I. Brno 1869. str. 258

66 CHMELÍČEK, Josef . *Cesta do Francouz a Španhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*. Díl I. Brno 1869. str. 349-350

67 ?, *Ottův slovník naučný: Kořenský*. Argo 1998. čtrnáctý díl. Kartel-Kraj. 831-832 Kdo je autorem hesla ve slovníku není zřejmé, možné je, že se na něm spolupodílel sám Josef Kořenský, který byl také spolupracovníkem Ottova naučeného slovníku.

68 KUNSKÝ, Josef. *Čeští cestovatelé: II. díl*. Praha 1961. str. 125

Kořenský se narodil v Sušni u Nových Benátek, absolvoval reálku v Mladé Boleslavi. Ještě než přišel na učitelské studium v Praze, stalo se jeho zálibou sbírání nerostů. Překládal z němčiny a vypomáhal v Českém muzeu zoologovi a paleontologovi Antonínu Fričovi. První stálé učitelské místo získal v Litomyšli. Na dívčí měšťanské škole na Smíchově získal místo v roce 1874, v roce 1891 se stal ředitelem školy a své pozici byl věrný až do penze. Přes všechno cestování se dožil 91 let.

„Kořenský prožil klidný život, plynoucí v dobré pohodě, bez nárazů tvrdého osudu, obklopen stále dobrou přátelskou společností. Z toho vyplynul lehký, nehluboký, ale líbivý sloh jeho cestopisného díla.“⁶⁹ Hlásá poněkud líbivá teorie Kunského, nakonec texty Kořenského inspirovaly k cestovatelské dráze takové osobnosti, jako byl Ota Šimek nebo Alois Musil. Kořenský též naopak nabádal již proslulého cestovatele Enrika Stanka Vráze, aby své zkušenosti z cest zpracoval a tak zachytil pro čtenářstvo. Navazování známostí s cestovateli se uskutečňovalo pochopitelně v domě U Halánků. Vojta Náprstek potom Kořenského v přípravě cest podporoval, kupodivu neměl nic proti dlouhým absencím učitele v práci ani školský úřad. Snad proto, že bylo nanejvýš pravděpodobné, že Kořenský z další cesty opět sepíše pro mládež upravenou cestopisnou příručku.

Již jen podle názvů jeho cestopisných knih, můžeme zjistit, kam všude se Kořenský podíval: Evropa, Asie, Afrika, Amerika Severní, Amerika Střední a Jižní. Svou Cestu kolem světa upravil pro mládež a vydal pod názvem Cesty po světě. K jeho dalším významným cestopisným dílům z edice pro mládež patří dvanáct knih, ve kterých zpracoval svou cestu po Austrálii. Pro dospělé vydal zápisky z Austrálie pod názvem K protinožcům.

69 KUNSKÝ, Josef. *Čeští cestovatelé: II. díl*. Praha 1961. str. 126

3.4.1 Jak se cestuje po Španělsku

Bohužel Španělsku vyhraňuje pouze jednu kapitolu v cestopisu pro mládež s názvem Evropa, kde tedy čerpá hlavně z cestopisu Oty Pinkase. Je škoda, že nemáme o Španělsku od Kořenského záznamů více, protože by se nabízelo zajímavé srovnání mezi textem Kořenského pro mládež a cestopisem Josefa Chmelíčka určeného širokým vrstvám lidovým. Ale i ze stručného odkazu je na první pohled jasné, že Kořenský neusiluje o mravní obrodu mládeže, ale její vzdělání. Rozhodně jako Chmelíček nevěří v mravní spasitelnost společnosti skrze církev. Kořenský dokáže mistrně upoutat čtenářovu pozornost. Při četbě jeho cestopisného díla jsme vtaženi do textu a stáváme se součástí cestovatelovi výpravy. Důkazem reportážního charakteru je časté využití přítomného času. Nechme se pozvat v ukázce do Myrtového dvora v Alhambře. „V kročím do tohoto prostranství, umlkáme a zatajujeme dech samým obdivem a úžasem. Divadlo, jež se naším očím ukazuje, jest jako pohádka o vyčarovaném zámku a tak naši mysl uchvacuje, že jako omámení stojíme před divokou stavbou, jež není na světě rovno.“⁷⁰

3.5 Ota (Otto) Pinkas - Zapomenutý cestopisec

1849 - 1890

Spisovatel a dramatik Ota Pinkas byl v Čechách věrný své rodné Praze. Po absolvování gymnázia se snaží uspět se svými prvními divadelními veselohrami a fraškami. Jeho divadelní hry byly vydávány v Ochotníku divadelním a hrány v Prozatímním divadle a aréně na hradbách. Některá svá díla si vydává Pinkas sám, tak je tomu i s cestopisem *Cesta po Španělich*, který se může pyšnit překrásnými ilustracemi, z jejichž autorů jmenujme alespoň Hynaise a Ženíška. Pinkas dostal za tento cestopis od španělské vlády rytířský řád Karla III.⁷¹ V Pinkasově literární

70 KOŘENSKÝ, Josef. *Evropa: kulturní obrázky pro mládež*. Praha 1893. str. 176

71 Pinkasova *Cesta po Španělich* se jako jediná dostala do výboru z cestopisů od 16. do 20. cestovatelů španělských i zahraničních o provincii Jaén, kterou uspořádal Aurelius Valladares Reguero. Upozorňuje, že kniha se nachází v Národní knihovně v Madridu, ale že i přes snahu

pozůstalosti se našlo libreto k operetě ze života lidu španělského.⁷² Památník národního písemnictví spravuje doklady o Pinkasových kontaktech s jinými cestovateli. Pinkas si korespondoval i s Emilem Holubem.⁷³ Výjimečnost cestopisu Oty Pinkase je nejen ve vynikajícím obrazovém doplnění cestopisu. Pinkas v textu prokazuje silné sociální citění, o chudině společnosti se nejen zmiňuje, ale jeví zájem i co je na okraj společnosti přivedlo a jak nyní žijí. Jeho cestopis má skutečně široký záběr, Pinkas zcestuje nejen jih Španělska, procestuje i jeho sever. Podává zprávu o památkách, úrovni stravy a ubytování, ale právě i životě španělského lidu.

3.6 Erazim Vlasák - Služební cesta národu

1864 - 1904

„Městské zastupitelstvo Královských Vinohradů vyslalo mě jako svého delegáta k devátému mezinárodnímu zdravotnickému a lidopisnému sjezdu, který konal se ve dnech 10. až 17. dubna 1898. v dalekém Madridu.“ Tak zdůvodňuje svoji cestu na počátku Cesty do Madridu lékař Erazim Vlasák, který se stal o čtyři roky později primářem v nemocnici na Královských Vinohradech. Peníze na ni získal od obce a vinohradské záložny.⁷⁴ Vlasák se věnoval spolkové činnosti a neopomínal ani sociální stránku lékařské péče. Byl redaktorem Časopisu lékařů českých. Jednatel Spolku českých lékařů a předsedou Ústřední jednoty českých lékařů. Narozen ve Volovicích u Velvar absolvoval akademické gymnázium a vystudoval lékařskou fakultu v Praze. Jako vážený lékař umřel na Královských Vinohradech.⁷⁵

personálu se mu nepodařilo zjistit její signaturu, neboť ta pod kterou je uváděna je špatná. VALLADARES REGUERO, Aurelio. *La provincia de Jaén en los libros de viajes*. Jaén 2002. ISBN 84-8439-129-9

72 SCHEINER, Josef. *Ottův slovník naučný: Pinkas*. Argo-Paseka 2000. Devatenáctý díl, P-Pohoř. str. 756

73 [cit. 2008-10-03]> <http://www.pamatniknarodnihopisemnictvi.cz/cs/pruvodce-po-fondech-laseznamy.php?id=1333&sk=p>Osobní fond v rozsahu 3 kartónů. Zpracováno ve 2. stupni evidence - T. Hájek: Otto Pinkas, Praha 1998, edice inv. č. 911.<

74 VLASÁK, Erazim: *Cesta do Madridu*. Praha 1899. str. 3

3.6.1 Cesta do Madridu

Vlastenecké cítění je v cestopisném díle Vlasákově jasně rozpoznatelné. Na konferenci uvažuje o tom, jak je možné, že se čeští lékaři více se svými úspěchy neprezentují. Důkazem o silné touze po dosažení svébytnosti českého národa je i pasáž v setkání se španělskou královnou. „Synové národa, který ztratil svou samostatnost, nehovoří často s korunovanými hlavami. Je to řídké, když někdy nalezne příslušník takového národa přístupu k trůnu, příslušník nepatrný, člen a součást lidové massy, která dovede trůny stavěti, ale dovede je také káceti. Někomu je to vyznamenáním nejvyšším, jakého může ve svém životě dosíci, někdo po podobném vyznamenání netouží.

Vrátný hotelu, ve kterém jsem v Madridě bydlel, odevzdal mi v úterý 12. dubna lístek rakouského vyslance v Madridě hr. Dubského s krátkým obsahem: >Pane, dostavte se o 6. hod. odpo. do královského paláce. Budete přijat královnou vladařkou společně s ostatními Vašimi pány kolegy z Rakouska.< Zarazil jsem se. Nevěděl jsem, mám-li se radovati nebo mám-li mítí strach.“⁷⁶

Krátký pobyt neumožnil Vlasákovi navštívit ve Španělsku mnoho míst. Jako se však horlivě zajímal o oblast zdravotnictví a zejména hygieny v Čechách, činí tak i ve Španělsku. Z jeho textu se dozvídáme skutečnosti, z oblastí, které jiní zkušené cestovatelé zcela opomíjejí. Poskytuje informace o tom, jak se čistí voda, kolik má Madrid hřbitovů, jak se pohřbívá, přehled azylů, nemocnic, hygienických opatření na jatkách. O madridské dvousetlitrové spotřebě vody na jednoho obyvatele. „Nikdy nebylo shledáno, že by byla bývala příčinou epidemie tyfu, cholery, koliky, dysenterie a j. nemocí aneb lépe řečeno, nikdy nebyly jí tyto epidemie přičítány.“⁷⁷ I jindy se Vlasák snaží v rámci svých možností získávané informace kriticky posuzovat a teprve po vlastním uvážení je čtenáři předkládá. Str 14 - „V Madridě

75 ROSICKÝ, Václav. *Ottův slovník naučný*: Vlasák. Argo-Paseka 2002. Dvacátýšestý díl, U-Vusín. str. 807-808

76 VLASÁK, Erazim: *Cesta do Madridu*. Praha 1899. str. 52-53

77 VLASÁK, Erazim: *Cesta do Madridu*. Praha 1899. str.15

počali nejdříve stavěti stoky v domech po té na ulicích a velký sběrač jest teprve ve výstavbě. Kam jdou dnes splašky madridské nebylo možno mně zjistiti, nejspíše do půdy a bůh ví kam. [...] Kanály mají značný spád a hojnost prý vody, jak nám bylo líčeno, o čemž však dovolil bych si pochybovati, poněvadž v hotelech již po 3 hodině odpoledne byl nápadný nedostatek vody v klosetech.^{“78}

V Cestě do Madridu nechybí pochopitelně ani úvod v podobě přehledu dějin Madridu. Kniha zahrnuje přehled referátů přednášených na lékařské konferenci. Jako u správného cestopisu Vlasák popíše dojmy z výletů například do Escorialu a Toleda, krásu španělských žen, zápas s býky. Zachytí však i, alespoň v náznaku, tehdejší revoluční náladu u obyvatelstva, přičemž některé cestopisy mnohem většího rozsahu politickou stránku zcela vynechávají. „Za bouřlivých dnů před válkou, kdy to hlučelo, vířilo a kypělo v massách lidu, demonstrujícího po madridských ulicích, konán byl v hlavním městě španělském devátý mezinárodní zdravotnický a lidopisný sjezd. [...] >Válku chceme!< >Dolů se Sagastou!< >Dolů s královnou!< hučel po ulicích španělské metropole rozčilený lid, ale s úctou umlkal, objevila-li se někde skupina kongresistů a smekal klobouky....“⁷⁹

78 VLASÁK, Erazim: *Cesta do Madridu*. Praha 1899. str.14

79 VLASÁK, Erazim: *Cesta do Madridu*. Praha 1899. str.37-38

II. Obraz Španělska v českých cestopisech 2. poloviny 19. století

4 Politické dění a dějiny

Všichni sledovaní cestovatelé se věnují politice pouze okrajově. Nejvíce se do úvah o politice pouští v Zápasech s býky Pavel Durdík, i ten píše ovšem mnohem více o politickém dění ve své vlasti než ve Španělsku. Přesto do cestopisu zapsal zajímavou úvahu o velké roli vojska ve Španělsku 19. století.

„Vojsko zakročuje při vnitřních převratech, které mu nejsou vhod, a násilím vynucuje řešení otázek v tom směru, jehož si přeje. Bezděčně se tážeš: Vedlo by se Španělsku bez zakročování vojska lépe? Byla by tam monarchie bez vojska možná? Je to štěstí pro zemi, když vojsko hraje hlavní politickou úlohu a ne občanstvo? [...] O hladový lid a ubohé dělníky v Barceloně, nejprůmyslnější město ve Španělsku, nikdo dosud se nestará a nestaral, ani vláda ani sněmovna ani strana republikánská. Vše zůstává při starém.“⁸⁰ U Durdíka nacházíme také zmínku o sporech Španělska s Francií a Karlistických válkách, když podotýká, že bojů se účastnili spolu s lidem i venkovští kněží.⁸¹ Pinkas se o bojích za španělskou nezávislost zmiňuje, když poukazuje na poničené památky na severu Španělska. Chmelíček se zajímá o španělské zákony, jen potud, dokud se týkají katolické církve. Citelně se jej tedy dotýká rušení církevních řádů. Píší-li cestovatelé o politických dějinách Španělska, navrací se do daleké minulosti, nejlépe do doby, kdy velké území Španělska bylo pod

80 DURDÍK, Pavel. *Zápasy s býky (Corrida de toros)*: Dojmy a obrazy ze Španělska. Praha 1896. str. 208-209 str. 207

81 DURDÍK, Pavel. *Zápasy s býky (Corrida de toros)*: Dojmy a obrazy ze Španělska. Praha 1896. str. 208-209 str. 204

nadvládou Maurů. Výjimkou z pravidla je cestopisné dílo Erazima Vlasáka, který sice píše o založení Madridu, ale jelikož se lékařská konference, již se účastní, odehrává na pozadí politicky neklidné doby, podává nám o ní zprávu.

Krátká ukázka z *Cesty do Madridu* věnovaná revolučnímu dění se objevuje už v první části této práce, protože se však politickým událostem ve Španělsku naši cestovatelé skutečně věnovali pomálu, využijme Vlasákova díla ještě jednou. Druhý den po návštěvě královny, tedy 13. dubna roku 1898, se odehrála v trůním sále hostina na počest lékařského kongresu. „V hradě odbyla se tichá slavnost na počest všemocné, věčné, silné vědy a dole pod hradem potkával jsem hlučící davy, žádající válku na potrestání Ameriky, vměšující se do španělských záležitostí. Zda ví, milý královnin zjev, dýšící dobrotou, co páše se na ubohých domorodcích ve španělských koloniích? Dobrota královny jistě nedala by ublížiti nikomu na jeho právech. Ale mocní vladaři a vladařky zřídka dozvědí se pravdy, zřídka mají kol sebe dvořany pravdymilovné a upřímné. Okolím, rádci, dvořany trpí nejlepší hlavy na tůně, a nejlepší srdce zdají se bezcitnými, tvrdými...“⁸²

Cestovatelé se nezabývali studiem politiky Španělska, ale pozorovali její dopady v praxi. Jestliže se nezmiňují přímo o zákonech, rozepisují se o jejich následcích. Tak se děje například při úvahách o chudobě velkého počtu Španělů. Cestovatelé se možná také domnívali, že číst o politice země, která v tu dobu již ani nebyla Evropskou velmocí, se čtenářům chtít nebude. V pasážích o historii se vrací k bájemi opředenými bitvami minulosti, na které mysleli při prohlídkách starobylých památek.

82 VLASÁK, Erazim: *Cesta do Madridu*. Praha 1899. str. 56

5 Doprava - základní starost cestovatele

Jestliže o zákonech a vládě se cestopisci zmiňovali málo, doprava je hned po památkách jejich hlavním tématem. Největší problémy s cestováním měl Josef Chmelíček, jako nejranější cestovatel musel jet diligencí v místech, kde už jeho následovníci využívají dráhy. Jenže i tak se najde v dílech všech našich cestovatelů stížností na železnici bezpočet. Vlaky se jim zdají neskonale pomalé a neposkytující cestujícímu náležité pohodlí. Při cestě diligencí však Chmelíček vždy o dráze sní a není se čemu divit, uvěříme-li popisům cestovních podmínek v ní.

5.1 Diligence

-Zprávu o tom, jak byla jízda v diligenci pohodlná nám podává kromě Chmelíčka i Erazim Vlasák. „Zvláštní slastí je pro člověka jízda na španělské poště. Pérový vůz a do něho je zapřaženo až 12 mezků, kteří s vozem hopkují přes strže, příkopy, balvany až se cestujícímu mozek v hlavě a vnitřnosti v trupu pomíchají.“⁸³ O menším počtu tažných zvířat píše Kořenský: „Do španělských diligencí nezapřahují se koně, ale obyčejně mulové, a to po čtyřech až po deseti.“⁸⁴ Základní rozdíl španělské diligence od diligence francouzské, tak jak ji popisuje Milan Hlavačka v *Cestování v éře dostavníku* je ten, že španělská využívá právě převážně tažné síly mezků. Diligenci jinak nacházíme stejně pomalou a nepohodlnou, podle toho jaký je stav cest, a to přestože jsme se s našimi cestovateli přenesli do druhé poloviny 19. století.⁸⁵ „Kde nejsou železnice, tam zařízeny jsou pro dopravu vozy poštovní, řečené diligence, veliké to omnibusy, které jezdí zvláště po hlavních silnicích španělské země.“⁸⁶ uvádí

83 VLASÁK, Erazim: *Cesta do Madridu*. Praha 1899. str.102

84 KOŘENSKÝ, Josef. *Evropa: kulturní obrázky pro mládež*. Praha 1893. str. 172

85 HLAVAČKA, Milan. *Cestování v éře dostavníku*. Praha 1996. ISBN 80-7203-015-9. str. 59-63

86 KOŘENSKÝ, Josef. *Evropa: kulturní obrázky pro mládež*. Praha 1893. str. 171

Josef Kořenský, jenže jak podotýká Erazim Vlasák: „Silnice a cesty španělské jsou většinou v nepěkném stavu.“⁸⁷ Španělská diligence je určena k přepravě jeden a dvacet až dva a dvacet osob naskládaných do dvou pater vozu. Nechme, ale samotného Josefa Chmelíčka, který má v cestování ve Španělské diligenci mnoho zkušeností, ať nám ji popíše.

–„Každý španělský diligenční vůz jest pravou hradbou vozovou. I s vozem jest 10 mužských kroků dlouhý, a poněvadž má svoje poschodí, nejméně půl druhého sáhu vysoký. První poschodí má tři oddělení (coupés), z nichžto má přední tři sedadla, prostřední šest a zadní opět tři aneb i čtyry. V druhém poschodí jsou napředu tři a k zadu také tři sedadla pro cestující. Nad hlavami cestujících těchto rozestře se tlustá kůže, která i truhlám a jinému nátlaku za střechu slouží. Cestovatelé tam sedící nevidí denního světla, nemají čerstvého vzduchu a musejí nelibou vůni kůže kolomazí napuštěné a od slunce zapařené do sebe vdýhati[...]. Zcela napředu jsou ještě sedadla pro dovažče aneb konduktora (Majoral) a pro dva pacholky.[...] Osm aneb i deset mezků (mulův) aneb koňův po dvou k sobě připřažených táhnou tento obrovský vůz. Mezkové a koně jsou jako panenky ku plesu či na bál se chystající, kvítím a různobarevnými stužkami okrášlení a zvonky opatřeni. Na prvním koni sedí předjíždní, který u Španělů „zagál“ se jmenuje; jesti to obyčejně mladík asi 20letý, jehož jezdecké umění celá vozová hradba i s obyvateli, se spřežením a nákladem hlavně svěřena jest. Na každé štaci (po 2-3 hodinách) přepřahají se koně a muli,⁸⁸ jenom ubohý „zagál“ musí po 10, 15 ba i 20 hodin na koni zůstat. Každý zagál kterého jsem viděl, vypadal jako kostra, byl churavým a od slunečního horka a prachu na polo slepým. Ve Španělsku kvete trýznění zvířat i lidí. Vida toto ukrutní trýznění myslel jsem u sebe: Kdybych ve Španělsku voliti měl, chtěl bych tam raději koně nežli zagalem býti.“⁸⁹ Chmelíček si také všiml, že v každém větším městě, kde ještě není železnice, existuje vždy více než jedna společnost zařizující přepravu

87 VLASÁK, Erazim: *Cesta do Madridu*. Praha 1899. str.102

88 Pravopis byl ponechán stejný jako v originále, kde Chmelíček pracuje se slovem mula podle vzoru pán. Je to tedy ten mul.

89 CHMELÍČEK, Josef . *Cesta do Francouz a Španhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*. Díl I. Brno 1869. str 214-217

cestujících diligencemi a tak mezi nimi panuje značná konkurence. Zaznamenal do cestopisu i názvy dobových přepravních společností „Sociedad del Ebro, Sociedad Northey – Meridia.“⁹⁰

–Ani první patro diligence neoplývalo zvláštní pohodlností, cestujících bývalo namačkáno do diligence více, než stanovovaly normy. Chmelíček uvažuje o tom, že peníze za tyto cestující si potom jaksi ponechával majoral sám pro sebe. Přesto již pro tu míru nepohodlí, nesmíme opomenout, že Chmelíček okusí na vlastní kůži i hrůzu cesty v druhém patře vozu.

Stane se tak na cestě z Manzanares do Granady, tam se diligence sundává z vozu železničního, kterým také oni přijeli. Chmelíčka však čeká nemilé překvapení, všechna místa v prvním patře diligence jsou již obsazena a tak Chmelíček nastupuje do patra druhého. „Představ sobě milý čtenáři, prostranství, které asi dva kroky dlouhé a sotva jeden krok široké jest a na střeše vozu se nachází. V něm sedí čtyři odrostlí cestovatelé, stlačení a zmačkaní jako slanečci v bečce; nad jejich hlavami jest natáhnutá černá, smolou napuštěná kůže, která co střecha i pro náklad slouží. Cestující tito sedí v temnosti a nemohou se ani hýbati; zbaveni čerstvého vzduchu, mají vyhlídku na bedny, truhly a pytle a musejí do sebe lokati puch kůže od slunce rozpařené.“⁹¹ V těchto podmínkách absolvuje Chmelíček cestu dlouhou 30 hodin až do Granady. Navíc jim na zastávkách, kde se stavilo přepřahat, nechtěl Majoral přistavovat žebřík a měli slézt bez něj, přes přední nekryté oddělení, čemuž ale potřebovali povolení tamních cestujících a navíc mohli spadnout dopředu mezi koně a muly. Na hodinovou pauzu na oběd může z tohoto vězení Chmelíček slézt až po dvanácti hodinové jízdě v Bailénu. „Sedadlo v tomto poschodí jest v pravdě místo hrozné, kde panuje kvílení a skřípění zubů; tam má cestující příležitost, okoušeti části trestů pekelných.“

90 CHMELÍČEK, Josef . *Cesta do Francouz a Špaňhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*. Díl I. Brno 1869. str. 214

91 CHMELÍČEK, Josef . *Cesta do Francouz a Špaňhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*. Díl I. Brno 1869. str. 327-328

5.2 Železnice

Plány na výstavbu železnice se započaly ve Španělsku objevovat v posledních letech panování Ferdinand VII.⁹² „Nejprve se objevily izolované úseky, které zpravidla spojovaly buď hlavní město s předměstskou rezidenční čtvrtí, nebo vnitrozemské město s jeho nejbližším přístavem.“⁹³ Případem takové stavby bylo spojení Barcelony s Matarem zhotovené v roce 1848, trať vedoucí z Madridu do Aranjuezu dokončená v roce 1851 anebo později vystavená dráha na trase Sama de Langreo-Gijón zprovozněná v roce 1855. „Později kolem roku 1840, se vlády začaly zajímat o vytvoření celostátních systémů, v nichž hrálo zásadní roli spojení hlavních měst s hranicemi a přístavy, vzájemné propojení velkých krajových hospodářství.[...] Nástup druhé fáze vymezil zákon o železnici r roku 1855. Během následujících deseti let zaznamenala vnitrostátní síť rozhodující impuls. Vznikly velké společnosti a strategické body poloostrova byly postupně propojeny s Madridem.“⁹⁴ Hlavní železniční trať Madrid-Irún, byla základem pro celou železniční síť. Tato tepna se začala stavět v roce 1856 a dokončena byla o osm let později. Na ní se postupně napojovalo Bilbao v roce 1857 a Santander v roce 1866. Trať Madrid-Alicante vytvořila spojení mezi hlavním městem země a středomořím. Spojení Madridu s Atlantikem bylo uskutečněno v roce 1861. „Propojení andalusské metropole s Alcazárem de San Juan zajišťovala železnice Madrid-Sevilla“⁹⁵

V Andalusii v podstatě započala jezdit železnice až na počátku šedesátých let. První trať v Andalusii spojila Cordobu s hlavním městem provincie Sevilhou v roce 1859. O dva roky později bylo zahájeno spojení Jerezu s Puertem de Santa María.

92 Ferdinand VII. 1784- 1833 Vládl krátce v roce 1808, než byl nucen abdikovat v důsledku vpádu vojsk Napoleona. Vlády se opět ujímá v roce 1814 po skončení španělské války za nezávislost, která měla nedozírné následky na španělské hospodářství. Po smrti Ferdinanda VII propukla sedmiletá občanská válka, vyvolaná sporem mezi absolutistickými karlisty a liberálními isabelisty. Tento spor o nástupnictví, který přerostl v sedmileté boje bývá nazýván 1. karlistická válka.

93 UBIETO ARTETA, Antonio et al. *Dějiny Španělska*. Praha 1995 ISBN 80-7106-117. str. 453

94 UBIETO ARTETA, Antonio et al. *Dějiny Španělska*. Praha 1995 ISBN 80-7106-117. str. 453-454

95 UBIETO ARTETA, Antonio et al. *Dějiny Španělska*. Praha 1995 ISBN 80-7106-117. str. 453-454

Účelem této trasy byla doprava vinařských produktů z Jerezu do přístavu. Rafael Sánchez Mantero tvrdí, že je každopádně třeba poukázat na nedostatky v koordinaci projektu položení železnice. Spojení s Madridem předstihlo vybudování kolmých tratí, což zbrzdilo propojení Andalusie železnicí.⁹⁶

Ověření brzkého propojení Cordoby se Sevilou nám poskytuje zápis v Chmelíčkově Cestě do Francouz a do Španhel. Chmelíček odjíždí z Cordoby ve 4 hodiny a v Seville vystupuje v 9 hodin. Cesta vlakem mezi oběma městy, vedoucí většinou kolem úrodného Guadalquiviru, mu zabrala jen 5 hodin.⁹⁷ Vzhled nově vystaveného nádraží v Seville Chmelíčka příliš neuspokojuje: „Sály v nichžto čekali cestující druhé a třetí třídy, měly dřevěné podlahy a bídné stolice. Sál první třídy vynikal krásou nad soudruhy své tím, že byl trochu vymalovaný.“⁹⁸ Z hlediska zkoumání výstavby dráhy je velmi důležitý jeho postřeh, který poznamenal v cestopise pod čarou. „Slušno však pravdě svědectví vydati, že ve Španělsku železnice se množí a že vše, co s ní souvisí ode dne ke dnu se zlepšuje. R. 1867 cestoval ve Španělsku p. Reinhold Baumstark, rada krajského soudu v Kostnici. Vypravuje ve svém zajímavém spisu, že na mnohých cestách, které jsme my v diligenci konati museli, jsou již železnice.“⁹⁹

Ano, železnice se skutečně stavila, ale ani našim pozdějším cestovatelům, se nezdálo, že uspokojivě. „Nádraží podobají se stodolám, místy i stájům. Uvnitř nevypadá to lépe. Ze všeho zeje nepořádek a nečistota, které tam člověk musí zvykati. Jen ve velkých městech jsou nádraží úhledněji zařízena.[...] A což teprve vozy železniční! S ošklivostí mluví o nich každý, kdo jich jen jednou užil, zvláště musel-li jeti ve třetí třídě. U nás styděl by se sedět v takové třídě i otrhanec. A k tomu všemu trvá tam jízda velmi dlouho, neboť vlaky jezdí pomalu, jako by neměly

96 SÁNCHEZ MANTERO, Rafael. *Historia breve de Andalucía*. Madrid 2001. ISBN 84-7737-096-6. str.137

97 CHMELÍČEK, Josef . *Cesta do Francouz a Španhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*. Díl I. Brno 1869. str. 374

98 CHMELÍČEK, Josef. *Cesta do Francouz a Španhel, již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*: Díl II. Praha 1872. str. 2

99 CHMELÍČEK, Josef. *Cesta do Francouz a Španhel, již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*: Díl II. Praha 1872. str. 2

co zameškati. [...]Trochu lépe vypadá třída druhá, ale nevyrovná se ani naší třídě třetí. Kdo chce užiti jen poněkud lepšího pohodlí, ten jede ve třídě první, anebo počká si na rychlovlak. Ale rychlovlaky zařízeny jsou na málokterých železničních tratích španělských, na příklad mezi Madridem, Lisabonem a Paříží. Skoro všechny ostatní vlaky jsou smíšené nebo poštovní. Zvláštní oddělení pro nekuřáky jsou jen v první třídě. Všude jinde kouří a dýmá každý, jak jen může. Cestující s plicním neduhem odbývají si tak cestou pravý očistec na zemi.“

Takto hodnotí stav železnice, jejích vozů a nádraží Josef Kořenský a nakonec celou situaci kolem Španělské železnice shrnuje slovy: „Železných drah jest ve Španělsku málo. Naše říše má jich skoro třikrát tolik.“¹⁰⁰

O Cordobě jako městě železničního uzlu si činí poznámku v roce 1878 Ota Pinkas. „Cordova jest jedna z důležitých a znamenitých stanic, neb se tu rozjíždí vlaky do Sevilly a Cadixu (tj.do Cádizu pozn. autora), do Madridu, do Malagy a Granady.“¹⁰¹ Pinkas do Cordoby cestoval z Toleda, protože je Toledo, jak sám Pinkas zaznamenal na trase poboční, musí při cestě do Cordoby přestoupit v Aranjuezu, který nazývá španělskými Versailles.¹⁰² Kolmé spojnice železnice na tratě se nebudovaly pochopitelně jen v Andalusii, ale na všechny železniční cesty vybíhající z Madridu k moři. Příčnými spojnicemi se staly Barcelona - Zaragoza, Madrid-Zaragoza, Zaragoza-Pamplona, Almansa-Valencie, Valencie-Barcelona Barcelona-Port-Bou. „Když nastal v roce 1866 relativní útlum prací v důsledku finanční krize a nadcházející krize politické, byla již španělská národní železniční síť v hlavních rysech vytvořena.“¹⁰³ Další důkaz toho, proč byl Chmelíček v cestovatelské nevýhodě oproti ostatním sledovaným pisatelům cestopisů. Ti všichni přijeli až v období

100KOŘENSKÝ, Josef. *Evropa: kulturní obrázky pro mládež*. Praha 1893. str. 171

101PINKAS, Ota: *Cesta do Španěl*. Praha 1880. str. 86

102PINKAS, Ota: *Cesta do Španěl*. Praha 1880. str. 77

103UBIETO ARTETA, Antonio et al. *Dějiny Španělska*. Praha 1995 ISBN 80-7106-117. str. 454

restaurace po vládě Isabely II, kdy nastává podle Carlose Seca Serrana 3. fáze výstavby železnice, ve které se vnitrostátní síť již dokončuje a španělská železnice se propojuje s nadnárodními systémy.¹⁰⁴

Všichni naši cestovatelé si svorně stěžují na pomalé tempo, jímž se vlaky pohybují. Stížnost Josefa Kořenského jsme již slyšeli. Nechme si však postesknout i Erazima Vlasáka „Vlaky ve Španělsku jsou velice pomalými, rychlost jejich snad je nejmenší ze všech železnic na světě. Na cestě nepotkávali jsme nikdy žádného na proti jedoucího vlaku. Poněvadž cesta je zdouhavá a dlouho trvající, je postaráno všechna česť, na všech větších nádražích o dobré a možno říci poměrně laciné restaurace.“¹⁰⁵ Ohledně dobrých restaurací na nádražích nepamatuje mezi našimi cestovateli souhlas, respektive kromě Vlasáka se na ně spíš objevují stížnosti, ostatně proto všichni až na Vlasáka zmiňují zajímavý zvyk Španělů, vozit si na cesty vlastní jídlo. K tomuto zvyku se ještě vrátíme. Vraťme se proto k tempu vlaků.

Jiří Guth si jejich pomalosti všímá takto: „[...]dráha více stoupá plazíc se podél svahů.“ Guth však neshledává pomalým pouze vlak supící do kopce, protože na tom, by ještě nebylo nic divného. Rychlost španělských vlaků dále ironicky komentuje: „[...]trať všude je vroubena vysokými nopaly a alojemi, jichž silné, tvrdé listy někdy až zvýší člověka se pnou a z jejichž středu vypíná se štíhlý stonek s uschlými, ramenovitě rozloženými květy tak, jako veliký mnohoramenný svícen. V planinách mnohdy po délce několika kilometrů takové keře alojové vyhlídku ti kazí a máš-li jinak dlouhou chvíli, můžeš je počítati. Nejedeš-li expressním vlakem, postačíš; španělský vlak se nepřespěchá, není-li toho velmi nutně zapotřebí.“¹⁰⁶

104UBIETO ARTETA, Antonio et al. *Dějiny Španělska*. Praha 1995 ISBN 80-7106-117. str. 454

105VLASÁK, Erazim: *Cesta do Madridu*. Praha 1899. str. 102

106GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří. *Causerie z cest: Řada I., II. Španělsko*. Praha 1891, 1894. str. 40

5.3 *Jiné formy dopravy*

Josef Kořenský nás upozorňuje, že: „Pěšky cestuje se ve Španělsku málo. Španěl nerad chodí pěšky, tak jako Ital. Soumarem bývá mu opět mul neb osel, řídčeji kůň.“

¹⁰⁷ Dozvídáme se tak dále o nejrůznějších druzích kočárů, drožkách, omnibusech atp. Guth v kapitole o Madridu zmiňuje i tramvaj.

107 KOŘENSKÝ, Josef. *Evropa: kulturní obrázky pro mládež*. Praha 1893. str. 172

6 Španělské obyvatelstvo a jeho zvyky

K lidu Španělskému nejsou naši cestovatelé zdaleka tolik kritičtí, jak píše ve své studii Bernal. Autoři zkoumaných cestopisů jsou okouzleni krásou španělských žen, ale překvapuje je také veliký počet chudiny a všudypřítomných dotěrných žebráků. Hojně si v cestopisech všimají skupin na okraji společnosti. Ze španělských zvyklostí fascinuje naše cestovatele náruživé kuřáctví Španělů, kromě Vlasáka se o něm rozepisují všichni ostatní cestovatelé. Stejně tak je tomu s předzásobováním se vlastními potravinami na cestu ať již po železnici nebo diligencí, která se ve Španělsku nepovažuje za neomalenost. U nikoho z cestovatelů nechybí záznam vlastních zkušeností s býčími zápasy.

6.1 Španělští cikáni očima cestovatelů

V denících všech sledovaných cestovatelů, vyjma zápisků Erazima Vlasáka, nacházíme zmínku o cikánské menšině. Chmelíček popisuje, jak při průjezdu pustou horskou krajinou nepotkají během dvanácti hodinové cesty nic než tři malé vesnice a jednu cikánskou rodinu. „I ve Španělsku toulají se tedy cikáni (gitanos) a podobají se z cela, cikánům našim...“¹⁰⁸ Neopomíná zmínit, že cikáni do Evropy přišli v 15. století jako vyhnanci z Indie. „Mravy a nemravy a způsob života tohoto lidu jsou ve všech zemích více aneb méně sobě rovny. I španělský cikán stěhuje se z jednoho místa na druhé, vede nestálý život, provádí obchod s koňmi, ková, krade a hádá.“¹⁰⁹ Obchodování cikánů s koňmi potvrzuje, ve svém díle i Durdík, když zmiňuje zubožený stav koní určených pro býčí zápasy: „Staříčké od cikánů koupené klisny, které nemohly ani cikánům dávatí nijakého výdělku.“¹¹⁰

108CHMELÍČEK, Josef . *Cesta do Francouz a Španhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*. Díl I. Brno 1869. str. 369

109CHMELÍČEK, Josef . *Cesta do Francouz a Španhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*. Díl I. Brno 1869. str. 369-370

Pinkas si v Granadě, stejně jako Chmelíček, stěžuje na nepříjemné dožadování se almužny. „Houfy špinavých, zanedbaných, většinou nahých dětí nás doprovází, nastrkují vyzáblé a opálené své ruce, o almužnu žebrajíce. Některé byly tak dotěrné, že průvodčí náš musel sebrat veškerou svou autoritu a napřáhnout hůl, bychom jen na okamžik měli pokoj; když jsme jim byli hodili hrst >maravediů< (nejmenší španělský peníz), nastala pravá bitka, ze které jich málo bez kořisti odešlo.“¹¹¹ Za takového doprovodu přichází Ota Pinkas na Albaycin.

Přestože Josef Chmelíček nehovoří španělsky, předkládá čtenáři ukázky slov z cikánského argotu, uveďme tedy pro ilustraci, že Florero ve španělštině nádoba na kvítí u cikánů znamená falešný hráč. Chmelíček na adresu cikánské mluvy poznamenává: „Jako tedy jinde mají cikáni také ve Španělsku svou vlastní taškářskou řeč.“¹¹²

Vraťme se však k Pinkasově cestopisu, z něj se o životě cikánů v Granadě dozvídáme nejvíce. Věnuje jim celou kapitolu, zajímavé je, že se sám s průvodcem přímo cikánské obydlií odhodlá navštívit. Nespokojí se tedy při poznávání cikánské kultury pouze s návštěvou pro turisty připraveného představení, jak vyčítá mnohým cestovatelům ve své studii Bernal. Nutno ovšem podotknouti, že třeba takového Jiřího Gutha nezve ke shlédnutí tanečního představení v Granadě jen tak někdo, „nýbrž sám král de los gitanos Mariano Fernandez, král cigánů obývajících děravé podzemní království na vrchu Albaycinu u Granady.“¹¹³ Guth se na placené představení nevydá, neb, jak sám říká, nechce si kazit dojem z tanců přirozených, které viděl u Arabek v Africe, za to si ovšem od cikánského krále kupuje jeho

110DURDÍK, Pavel. *Zápasy s býky (Corrida de toros): Dojmy a obrazy ze Španělska*. Praha 1896. str. 62

111 PINKAS, Ota: *Cesta do Španěl*. Praha 1880 str.135

112CHMELÍČEK, Josef . *Cesta do Francouz a Španhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*. Díl I. Brno 1869. str. 371

113GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří. *Causerie z cest: Řada I., II. Španělsko*. Praha 1891, 1894. str. 67

portrétní fotografii za dvě pesety. Král potom hrdě v andaluzském obleku „odcházel na obvyklé stanovisko u zdi, shlížeje dolů do údolí Darra a na protější Albaycin, kde se hemžilo polonahým jeho poddanstvem.“¹¹⁴¹¹⁵

Právě tam se vypravil Ota Pinkas. „Pouze ve dne jest radno do čtvrti té se odvážiti, kde mimo cikány i jiný se zdržuje lid, arcíže prachudý.“¹¹⁶ Důkaz o chudobě lidu žijícího na Albaycinu propadlých sklepeních dokresluje následným popisem. „Mezi pobořenými zděmi vede úzká, dosti příkrá stezka do vrchu k malému dvorku, polorozbořenou zdi obehnanému, mimo malý záhonek fasolí a a něco kukuřice, nic více jsem nepozoroval. V pozadí zírám na nás skalní otvor polozakrytý dolů visícím křovím kaktovým; stáli jsem před obydlím cikánským. Na prahu seděla stará cikánka a mladá její dcera, pletly provazy z >esparta<, velmi pevné a dlouhé trávy...“¹¹⁷ Přeskočme popis krásných obyvatelů skalního obydlí, které v něm navíc žijí bez mužů a vstupme spolu s Pinkasem dovnitř jeskyně.¹¹⁸

„Když si oko naše uvyklo na pološero, uvnitř cikánského obydlí panující, spozorovali jsme, že otvorem, jímž jsme vstoupili, jedině vniká světlo do vnitř, neb nikde nebylo okna neb jiného otvoru. Místnost v níž jsme se nalézali, bylo nízké učazené skalní sklepení, sloužící za kuchyni a dílnu zároveň, vchodu naproti stálo ohniště, nad ním v polici stálo několik hlíněných mís a džbánek, , opodál na nízkém širokém kamenu ležel měch, neb cikáni jako všude i zde se živí kotlíkářským a nožířským řemeslem, na stropě viselo množství malých mosazných nádobek, misek a talířků, výrobků mužských obyvatelů skalního tohoto obydlí.

114 GUTH-JARCOVSKÝ, Jiří. *Causerie z cest: Řada I., II. Španělsko*. Praha 1891, 1894. str. 67-68

115 O tom, že údolí je hluboké a výhled značný svědčí i to, že Josef Chmelíček zde podléhá silné závratí. Zavírá proto oči a jeho průvodci jej vedou jako slepého.

116 PINKAS, Ota: *Cesta do Španěl*. Praha 1880. str. 135

117 PINKAS, Ota: *Cesta do Španěl*. Praha 1880. str. 135

118 Manžel cikánky se nachází v ten čas ve vězení v Antequere, „pohádal prý se v hospůdce se svým přítelem a několikrát prý jej pobodal, ten prý zemřel, ne následkem utržených ran, ale z lítosti, že se s přítelem tak upřímným, jakým jemu byl muž cikánky, pohádal a za to prý jej zavřeli.“ Ženy se živí tedy právě pletením lan z trávy, která se využívají zejména při konstrukci lešení. PINKAS, Ota: *Cesta do Španěl*. Praha 1880. str. 136

Z této části sklepení vedly jiné dva otvory do dvou místností, daleko hlubších než přednější; v levo do spací komůrky, soudili jsme tak dle toho, že se zde našlo několik sbitých prken, za postel sloužících, na zdích bylo pověšených několik obrazů, jež byly tak zakouřeny, že jsem poznati nemohl co představovaly; mimo prkenné hrazení stála zde ještě stará, na polo shnilá skříň. Druhé sklepení vpravo sloužilo za spižník a za sklep na uhlí a rozličné haraburdí. Ostatně zde panoval pořádek a čistota, jaká vůbec v takových chudobných místnostech panovati může.¹¹⁹

Zatímco Guth nejeví o placené taneční vystoupení zájem, Pinkas požádá zaměstnance hotelu ve kterém v Granadě bydlí, aby byl informován, když se bude nedaleko představení cikánského tance konat. Pinkas zmiňuje tanec a zpěv cikánek ve městě u kaváren a před hotely jako další způsob jejich obživy, kromě pletení provazů.¹²⁰ A skutečně poskytuje návštěvou cikánského folklorního představení cikánům jednoho večera vydělat. Z následující krátké ukázky z jeho deníku se dozvídáme, nejen jak vypadá samotné představení s tancem a zpěvem cikánů, ale získáváme i popis tří generací cikánek a obraz o vzhledu cikánů, pro lepší představu o samotných lidech. Sledováním představení cikánského, u něž si Pinkas dobře uvědomuje, že plní funkci zdroje obživy. Jsme vtahováni zpět do chudého prostředí bývalé bohaté arabské provincie.

Pinkas se cikánskému obyvatelstvu v cestopisu věnuje ještě při návštěvě Triany v Seville, opět si zde všímá rozdělení obyvatelstva na majetné bydlící v samotné Seville a chudinu, převážně cikánskou žijící na městském předměstí v Trianě.

119 PINKAS, Ota: *Cesta do Španěl*. Praha 1880. str. 135-136

120 PINKAS, Ota: *Cesta do Španěl*. Praha 1880. str. 138

6.2 Korida

Erasmus Vlasák prohlašuje, že: „Býti v Madridě a neviděti býčích zápasů je jako býti v Římě a neviděti papeže.“¹²¹ Korida je španělskou zvláštností, již věnují všichni naši cestovatelé pozornost. Všichni se alespoň jednoho představení býčích zápasů zúčastní. Pět z našich šesti cestovatelů se vyjadřuje o býčích zápasech s odporem až zděšením z jejich krvavosti a krutosti. Proti nim stojí osamělý názor Pavla Durdíka.

Ve všech dílech nacházíme popis jednotlivých postav koridy, nejpodrobněji je rozebírá Pavel Durdík. Čechům vadí nejvíce na koridě vysoká úmrtnost koní. „Zvlášť líto nám bylo koní, které v okamžiku měly rozpárané břicho a klesaly na rozžhavený sluncem pásek, barvice ho svou nevinou krví.“¹²²

Nechme stručně představit průběh býčích zápasů Otu Pinkase: „Každý zápas s býkem trvá v celku něco více než čtvrt hodiny a jest rozdělen vlastně ve tři oddíly; v prvním mají hlavní úlohu „picadores“, v druhém „banderilleros“ a ve třetím espada. „Banderilla jest železný šíp, připevněný na dlouhé tyčce, okrášlené květinami a pentlemi, podle jichž barvy se pozná, ze které „ganaderie“ či tlupy býků zvíře pochází, to znají hlavně „aficionados“. Býk se cvičí a pěstuje pro zápasy právě tak, jako u nás kůň pro dostihy, nemá-li „talentu“ dosti, je-li však statný a krásný, určen jest k plemenění, neb se zabíjí. Za nejlepší k zápasům platí býci andalusští.“¹²³

Znechucení vyvolávají býčí zápasy u Josefa Chmelíčka, v této ukázce odkazuje na cestopis neznámého příznivce zápasů „Praví-li zmíněný spisovatel, že Španělové při půtkách těchto neradují se z prolévání krve, nýbrž ze zmužilosti, udatnosti a obratnosti šermířův, mýlí se nemálo. Sedmý býk, jež jsem v okrouhlici Madridské viděl, vyběhl z chléva na arénu a spatřiv tam koně, počal ihned couvati A hle! lid

121 VLASÁK, Erazim: *Cesta do Madridu*. Praha 1899. str. 57

122 VLASÁK, Erazim: *Cesta do Madridu*. Praha 1899. str. 58

123 PINKAS, Ota: *Cesta do Španěl*. Praha 1880. str. 53

žádal s náramným křikem, aby býk tento byl bez odkladu zabit, ježto prý odvážlivosti k boji nemá. Tu neměli tedy šermířové příležitosti k projevení obratnosti a zmužilosti a býk přese smrti neušel.“¹²⁴

Durdík si však trvá pevně na svém stanovisku. „Mám nyní spustiti ostrou kanonádu proti bezcitnosti Španělů, abych se zavděčil čtenářům? Vím, že to činí obyčejně ve svých knihách cestovatelé. [...] Pohled na hromadu zabitých zvířat není příjemný, rád věřím. Nelitujte mrtvých! Jsouť pohledy mnohem hroznější, např. když po bitvě leží na bojišti na tisíce zraněných, živých lidí, bídě umírajících. Ti ani nevěděli proč zabíjeli a jsou mnohem větším důkazem lidské bestiálnosti [...] než rychle zabítí staří koně a šest býků [...] Ano, války, v nichž hyne všecko silné, zdravé a udatné, ukazují povšechnou lidskou surovost, ukrutnosť, zhovadilost.“¹²⁵

Durdík není příznivcem zábav, kde teče krev. Proti kohoutím zápasům, které nejsou podle něj žádným uměním, ale pouhou možností, jak vydělat na sázkách, se velice ohrazuje. U býčích zápasů si však všímá jejich významu pro hospodářství. Zdůrazňuje také, že výtěžek ze zápasů putuje velice často na provoz sirotčinců. Snaží se popichovat falešné soucitné osoby, které projevují zděšení nad rychlou smrtí starých koní, ale doma v klidu přihlíží týrání zvířat. „Cizinec vidí pořád stinnou stránku zápasů, rovněž jako cizinec, jenž poprvé přijde do Prahy, všimne si brzo stinné stránky její, vytkne vám továrnický kouř, nepříjemné zápachy, přeplněnou tramway a zřízení její vězici v roztrhaném, v jiném městě přímo nemožném oděvu, pak ustavičné věkověšené předlážďování Prahy. Čech toho méně dbá a s posvátným zanícením hledí na královské Hradčany, na Karlův kamenný most, svatovítský velechram, a hledí se dostat na představení do zlaté kapličky, kterou si národ vystavěl atd.“¹²⁶

124 CHMELÍČEK, Josef . *Cesta do Francouz a Španhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*. Díl I. Brno 1869. str.

125 DURDÍK, Pavel. *Zápasy s býky (Corrida de toros): Dojmy a obrazy ze Španělska*. Praha 1896. str. 62

126 DURDÍK, Pavel. *Zápasy s býky (Corrida de toros): Dojmy a obrazy ze Španělska*. Praha 1896. str. 135

Španěl si při koridě všímá udatnosti zápasníka. Espada je „vtělením rytířské a bojovné španělské povahy zosobněnám živoucího národního typu, v němž se jeví [...]všecky ty vlastnosti, jimž předkové slavně vynikali nad ostatní národy. Je to oslava zmužilosti a odvahy, je to slavnost' statných a hrdinských krajanů.“¹²⁷ Nakonec Durdík uštěďruje výtku jím tolik nenáviděné české holubičí povaze: „U nás by způsobil zákaz pití piva – neobyčejné a neskonalé rozhořčení, ve Španělich zákaz býčích zápasů by způsobil revoluci. A revolucí bylo ve Španělich již dost a dost!“¹²⁸

6.2.1 Církev a Korida

Zcela protichůdné názory týkající se kněžích a býčí zápasů zastávají Josef Chmelíček a opět Pavel Durdík. Protiřečí si i v tvrzení, zda se Španělé vyznačují krutým zacházením se zvířaty, jak prohlašuje Chmelíček, nebo zda by naopak týrání zvířat nedopustili, jak hlásá Durdík. Při srovnávání cestopisů nacházíme i u jiných témat největší rozdíly právě mezi Durdíkovými Zápas s býky a Chmelíčkovou Cestou do Francouz a Špaňhel.

Chmelíček píše o odsuzujícím pohledu katolické církve a papeže na koridu a zároveň vyjadřuje domněnku o pohledu španělského lidu na zápas: „Zdá se, že i sám lid španělský počíná již nahlížeti, že půtky s býky jsou cos ukrutného. Netrpěl by zajisté, aby při nich nějaký španělský kněz mezi diváky se objevil.“¹²⁹

Také Durdík píše o zákazu římské církve týkajících se koridy, rozepisuje se však o jejich hojném porušování. „Římská církev rozhodně se vyslovila proti zápasům. Zapověděla kněžím, dívati se na zápas, neposkytuje těžce raněným zápasníkům přijímání, dále zabitému v aréně zápasníkovi nedopřává odpočinku na hřbitově vedle ostatních katolíků nezápasnických. [...]duchovní na venkově poslouchají více své

127 DURDÍK, Pavel. *Zápas s býky (Corrida de toros): Dojmy a obrazy ze Španělska*. Praha 1896. str. 139

128 DURDÍK, Pavel. *Zápas s býky (Corrida de toros): Dojmy a obrazy ze Španělska*. Praha 1896. str. 142

129 CHMELÍČEK, Josef. *Cesta do Francouz a Špaňhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*. Díl I. Brno 1869. str. 23

španělské krve než nařízení biskupových [...]Ve městech mezi diváky bývají i kněží na zápasech [...] Do cirku přicházejí v civilním obleku, takže zbožným duším ani pohoršení nedávají. A zbožné duše španělské jim toho divadla od srdce přejí. A když zápasník smrtelně zraněný je odnesen z arény do lazaretní komnaty, vždy je tu přítomen osvícený a lidumilný kněz, jenž udělí skonávajícímu nešťastníkovi, jenž si toho horoucně přeje, poslední pomazání a rozhřešení.¹³⁰ Snadno lze věřit, že kněží zákaz navštěvování býčích zápasů porušovali. Méně pravděpodobný se zdá následující Durdíkův výrok, kdy prohlašuje, že kněží by byli schopni zápasy s býky zrušit, jen by to museli skutečně chtít. Kněží však prý říkají: „Nechť lid se jimi těší a baví dle libosti. Lid náš je věřící, přestál hrůzy a mučidla svaté inkvisice a přinesl katolicismu již tolik obětí, přejme mu za to jeho zábavy.“¹³¹

130DURDÍK, Pavel. *Zápasy s býky (Corrida de toros): Dojmy a obrazy ze Španělska*. Praha 1896. str. 185

131 DURDÍK, Pavel. *Zápasy s býky (Corrida de toros): Dojmy a obrazy ze Španělska*. Praha 1896. str. 204

. Obraz Španělska v českých cestopisech 2. poloviny 19. století

V Obrazu Španělska v českých cestopisech 2. poloviny 19. století jsem potvrdila prvotní předpoklad této práce, že cestopis je zdrojem informací subjektivních. Obraz předkládaný o dané skutečnosti v cestopise je závislý na schopnostech a záměru svého stvořitele, cestopisce.

V prvním oddílu práce jsem předložila základní definici cestopisu jako literárního žánru. V bakalářské práci jsem pracovala s šesti cestopisnými díly, které mi pro svou značnou odlišnost poskytly dostatek materiálu k výzkumu, co vedlo české cestopisce k tomu, že ať již záměrně nebo nevědomě realitu ve svých dílech deformovali, respektive si ji formovali podle svého. Následně jsem zkoumala na základu studie zabývající se cestopisy o Andaluzii, které byly napsány v 19. století, příčiny zkreslení obrazu reality v v mnou vybraných cestopisných dílech. Autorem studie je španělský historik Manuel Rodriguez Bernal, který mezi příčiny zkreslení řadí délku pobytu cestovatele v navštívené krajině, zemi původu z níž cestovatel přijíždí, jeho jazykovou vybavenost, předchozí cestovatelské zkušenosti, předsudky s nimiž do země cestovatel přijíždí. Obecné příčiny zkreslování cestopisů, které zmiňuje Bernal, jsem použila na zkoumaná díla. Došla jsem k závěru, že důležitější než délka pobytu cestovatele v zemi a jeho předchozí cestovatelské zkušenosti má na zkreslování mnohem větší vliv autorova ochota danou zemi poznat. Ještě významnější roli hraje ovšem cíl, kterého chce u čtenáře autor cestopisu dosáhnout.

Bernal za jeden z důkazů zkreslování reality označuje neustále opakovaný motiv nebezpečnosti cest, které autoři v cestopisech uplatňují pro upoutání pozornosti čtenáře. Tento důkaz se však ukázal u většiny sledovaných českých cestopisů falešný. Nejvíce potom v cestopise Oty Pinkase, který sám vysvětluje, že nebezpečí na španělských cestách již dávno padlo a píše se o něm jen díky tomu, že se přemílají stále stejné zprávy se starých cestopisných děl.

V textu práce jsem dále aplikovala na zkoumaná cestopisná díla teorii Andaluzského mýtu. Až na Erazima Vlasáka, který se v průběhu své španělské služební cesty do Andaluzie nedostal, projevují všichni zkoumaní autoři o Andaluzii v rámci celého Španělska zvýšený zájem. Pojem Andaluzský mýtus bych se ale odvažovala použít jen při označení částí Guthovi Causerie z cest.

Na největší rozdíly při srovnávání cestopisů jsem narážela při porovnávání cestopisu Josefa Chmelíčka s jeho lidovými říkadly, oslavou čistoty přírody a funkcí morálního obrození čtenářů prostřednictvím posilování křesťanské víry a cestopisu Pavla Durdíka s otevřenou erotičností a až filozofickými úvahami nad otázkou, co je lidská humanita.

Věřím, že jsem vystihla základní charakteristické rysy také ostatních zkoumaných cestopisných děl a ukázky použité v druhé části práce je potvrzují. Právě proto jsem se zaměřila na dopravu, na níž se v názorech cestovatelé shodují a španělskou tradici zápasů s býky, kde stojí Pavel Durdík proti názorům ostatních cestovatelů. Cikánská menšina v Granadě zastupuje potom oblibu našich cestovatelů věnovat se pozorování skupin žijících na okraji společnosti. Autoři cestopisů si často kladou otázky z oblasti sociálního cítění, hledají záruky lidské morálky a humanity, na odpovědi se ale neshodují.

Zpracovávané téma bakalářské práce by bylo možné nadále rozvíjet, obohacovat druhou část práce o výpisky a komentáře z jiných oblastí sledovaných cestovatelských deníků. Samotný zachycený obraz by bylo také možné porovnat s českými cestopisnými díly pozdějších nebo naopak dřívějších období a zjistit, jak se mění příčiny zkreslování reality.

I. seznam použité literatury

A. cestopisy:

- DURDÍK, Pavel. *Zápasy s býky (Corrida de toros): Dojmy a obrazy ze Španělska*. Praha 1896
- GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří. *Causerie z cest: Řada I., II. Španělsko*. Praha 1891, 1894
- CHMELÍČEK, Josef . *Cesta do Francouz a Špaňhel již vykonal a sepsal Josef Chmelíček*. Díl I. Brno 1869
- CHMELÍČEK, Josef. *Cesta do Francouz a Špaňhel, jíž vykonal a sepsal Josef Chmelíček: Díl II*. Praha 1872.
- KOŘENSKÝ, Josef. *Evropa: kulturní obrázky pro mládež*. Praha 1893
- PINKAS, Ota. *Cesta po Španělich*. Praha 1880
- VLASÁK, Erazim: *Cesta do Madridu*. Praha 1899

B. sekundární literatura:

- BERNAL RODRIGUEZ, Manuel. *La Andalucía de los libros de viajes del siglo XIX*, Sevilla 1985.
- FAKTOROVÁ, Veronika. Poetika biedermeieru a idea slovanské vzájemnosti v Kollárově italském cestopise. In. *Slovanství a česká kultura 19. století*. Praha 2006. ISBN 80-86791-31-9
- HLAVAČKA, Milan. *Cestování v éře dostavníku*. Praha 1996. ISBN 80-7203-015-9
- KUNSKÝ, Josef. *Čeští cestovatelé: II. díl*. Praha 1961.
- LENDEROVÁ, Milena et al. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století: II. díl: Život všední i sváteční*. Pardubice 2005. ISBN 80-7194-756-3
- MOCNÁ, Dagmar - PETERKA, Josef et al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Litomyšl, 2004. ISBN 80-7185-669-X
- RODR, Josef. *Příběhy z dalekých krajín*. Hradec Králové 1986
- SÁNCHEZ MANTERO, Rafael. *Historia breve de Andalucía*. Madrid 2001. ISBN 84-7737-096-6.

UBIETO ARTETA, Antonio et al. *Dějiny Španělska*. Praha 1995 ISBN 80-7106-117

VALLADARES REGUERO, Aurelio. *La provincia de Jaén en los libros de viajes*. Jaén 2002. ISBN 84-8439-129-9

C. Ottův slovník naučný:

?, Ottův slovník naučný: Kořenský. Argo 1998. čtrnáctý díl. Kartel-Kraj. 831-832

BÍLÝ, František. *Ottův slovník naučný*: Chmelíček. Argo-Paseka 1998. Dvanáctý díl. Ch-Sv. Jan. str. 262-263

ROSICKÝ, Václav. *Ottův slovník naučný*: Vlasák. Argo-Paseka 2002. Dvacátýšestý díl, U-Vusín. str. 807-808

SCHEINER, Josef. *Ottův slovník naučný*: Pinkas. Argo-Paseka 2000. Devatenáctý díl, P-Pohoř. str. 756

D. internetové zdroje:

Encyklopedie města Brna [cit. 2008-10-03] URL:<Chmelíček
http://www.encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=3453&cel_publication=1>

Památník národního písemnictví

[cit. 2008-10-03]> http://www.pamatniknarodnihopisemnictvi.cz/cs/pruvodce-po-fondech-laseznamy.php?id=1333&sk=pOsobní_fond_v_rozsahu_3_kartonů. Zpracováno ve 2. stupni evidence - T. Hájek: Otto Pinkas, Praha 1998, edice inv. č. 911.<

Sdružení pro poznání Indonésie [cit. 2008-10-03] URL:<http://www.tenggara.net/index.php?option=com_content&task=view&id=281&Itemid=10>